

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Annika Bergstedt

Bevisvärderingen av polisvittnesmål

En rättsfallsstudie om svenska domstolars bevisvärdering av polisvittnesmål i
jämförelse med civila vittnesmål

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Christian Dahlman

Termin för examen: period 1 VT2016

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.3 Metodologisk översikt och materialval	7
1.4 Avgränsning	10
1.5 Forskningsläge	11
1.6 Disposition	13
2 PROCESSRÄTTSLIGA UTGÅNGSPUNKTER	14
2.1 Den fria bevisprövningens princip	14
2.2 Vittnesbevisning	15
2.3 Bevisbörda	16
3 BEVISPRÖVNING	17
3.1 Några centrala begrepp	17
3.1.1 Beviskrav	17
3.1.1.1 Robusthet	18
3.1.1.2 Differentierat beviskrav	18
3.1.2 Bevistema	19
3.1.3 Allmänna erfarenhetssatser	19
3.1.4 Trovärdighet och tillförlitlighet	20
3.2 Olika typer av bevis	20
3.2.1 Bevisfakta och hjälpfakta	20
3.2.2 Beviskedjor	21
3.3 Metoder för bevisprövning	22

3.4	Bevisvärdering av utsagor	24
4	METOD	26
4.1	Inledande kommentar	26
4.2	Beskrivning av metod	26
4.3	Urval av rättsfall	29
4.4	Val av hjälpfakta	32
5	ANALYS	36
5.1	Resultat	36
5.2	Poliser – mer pålitliga vittnen?	39
5.3	Domstolens användning av hjälpfakta	44
5.4	En utrednings robusthet eller ett vittnes trovärdighet	49
6	SLUTKOMMENTAR	52
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	53
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	56

Summary

This essay concerns the issue of evidence evaluation, and more specifically, how Swedish District Courts and Courts of Appeal evaluate testimonies from witnesses depending on whether the witness is a police officer or a civilian. The purpose of the essay is to examine whether there is any difference between the courts' evaluation of testimonies from police witnesses and civilian witnesses, and, if there is any difference, whether this presents any risk for distorted evidence evaluation. Thus, the focus of the essay is on the *reasoning* of the courts, and also whether the parameters the courts use are adequate for a rational and objective evidence evaluation. The questions this essay aims to answer are: whether police witnesses are more reliable than civilian witnesses, how police testimonies are evaluated compared to civilian testimonies and whether there is any risk that police testimonies are being granted excessive evidential strength by the courts.

To fulfil the purpose of the essay a case study has been conducted with cases from Swedish District Courts and Courts of Appeal. The case study has examined the use of specific evidence evaluation parameters and whether the use of those parameters differs between the police witnesses and civilian witnesses. To analyse the results from the case study in a qualitative manner, witness psychology has been employed as a complementary approach to legal research.

The result from the case study indicates that the courts generally award police testimonies higher evidential strength than civilian testimonies. Most of the examined parameters that are positive for the value of the testimony are also more frequent in police testimonies than in civilian testimonies. Given that the parameters the courts employ for their evidence evaluation can be questioned from a witness psychology perspective, the study thus shows that there is a risk that police testimonies are awarded excessive evidential strength in Swedish courts.

Sammanfattning

Den här uppsatsen handlar om bevisvärdering av vittnesmål och hur svenska tingsrätter och hovrätter bedömer en vittnesutsaga beroende på om vittnet är polis eller inte. Syftet med uppsatsen är att undersöka om det är någon skillnad på hur domstolar bedömer ett vittnesmål beroende på om det är en polis eller en civil person som vittnar, och om det finns en skillnad, om det innebär en risk för en snedvriden bevisvärdering. Vad som omfattas av uppsatsens syfte är således att undersöka domstolarnas *resonemang* och vilka konsekvenser dessa kan få, och inom ramen för detta syfte undersöks om de måttstockar domstolen använder är adekvata för en stringent och objektiv bevisvärdering. De frågeställningar uppsatsen ska besvara är: om poliser är mer pålitliga som vittnen än civila, hur polisens vittnesmål värderas i jämförelse med civilas, och om det finns risk för att domstolarna övervärderar polisvittnesmål.

För att uppfylla syftet har en rättsfallsstudie genomförts med domar från svenska tingsrätter och hovrätter. Rättsfallsstudien har undersökt användningen av vissa specifika bevisvärderingsparametrar och huruvida användningen av dessa parametrar skiljer sig åt mellan polisvittnen och civila vittnen. För att analysera resultatet från rättsfallsstudien på ett kvalitativt sätt har vittnespsykologiskt material använts som komplement till det juridiska materialet.

Resultatet från rättsfallsstudien tyder på att domstolarna generellt tillmäter polisvittnesmål högre bevisvärde än civila vittnesmål. De flesta av de undersökta parametrarna som används för att stärka bevisvärdet är också vanligare hos polisvittnesmålen än de civila vittnesmålen. Med beaktande av att de parametrar domstolarna använder i sin bevisvärdering kan ifrågasättas ur ett vittnespsykologiskt perspektiv, visar studien att det finns en risk att polisvittnesmål övervärderas i svenska domstolar.

Förord

Jag vill tacka alla som under mitt arbete med den här uppsatsen bidragit med hjälp och råd. Särskilt tack till min handledare Christian Dahlman och till min syster.

Malmö, maj 2016

Förkortningar

BrB

HD

JK

JT

NJA

Prop.

SOU

SvJT

SVT

RB

Brottsbalken

Högsta domstolen

Justitiekanslern

Juridisk tidskrift

Nytt juridiskt arkiv

Proposition

Statens offentliga utredningar

Svensk juristtidning

Sveriges television

Rättegångsbalken

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I SVTs program ”Domstolen – friad eller fälld?” kunde man hösten 2015 se hur Mohamed mot sitt nekande blev dömd för narkotikabrott i Nyköpings tingsrätt.¹ Mohamed hävdade att det urinprov som visade spår av drogen katinon inte tillhörde honom utan att det hade sammanblandats med ett prov från någon av de fyra vännerna som lämnade prov samtidigt som honom. Urinproven hade tagits utomhus på natten och samlats in av polisen på plats. Mohameds provburk hade i det inledande skedet märkts med ett kryss. Vid huvudförhandlingen vittnade en av de närvarande poliserna till stöd för att någon sammanblandning av proverna inte hade skett. Mot detta stod Mohameds egen utsaga samt vittnesutsagor från de fyra närvarande vännerna. Tingsrätten menade att det genom polismannens vittnesmål var visat att någon sammanblandning inte skett och dömde därför Mohamed för narkotikabrott.²

Som juriststudent får man lära sig att det sällan är själva domslutet som är av juridiskt intresse i en dom, utan det intressanta hittas i de av domstolen författade domskälen. I domskälen finns de juridiska resonemangen och grunden till varför domstolen dömer på ett visst sätt. Därför är det, oavsett om Mohamed gjort sig skyldig till narkotikabrott eller inte³, intressant att diskutera hur tingsrätten förhöll sig till vittnesutsagorna. Det framgår av tv-programmet, men inte av domen, att polisen i Mohameds fall inte hade följt de riktlinjer avseende narkotikaprovtagning som finns inom polismyndigheten. Den polis som sedermera vittnade i rätten blev således ifrågasatt om förfarandet kring provtagningen och sin egen roll i

---

¹ SVT Domstolen – friad eller fälld? Avsnitt 4, 2015.

² Nyköpings tingsrätts dom den 20 november 2014, mål nr B 868-14.

³ Se Svea hovrätts dom den 18 december 2015, mål nr B 11710-14, där Mohamed fälldes efter att DNA-bevis presenterats till stöd för att provet kom från Mohamed.

denna. Ändå fann tingsrätten att det inte fanns någon anledning att misstänka att polisen ”sanningslöst skulle beskylla Mohamed”.⁴ Det låter visserligen rimligt att polisen inte skulle ha intresse av att beskylla Mohamed för brott, men är det den enda förklaringen till varför polisen inte skulle vara helt sanningsenlig? Tingsrätten tog ingen hänsyn till att polisen i sitt vittnesmål också hade att försvara sitt eget handlande avseende det sätt på vilket provtagningen gjordes.

De fyra vittnen Mohamed hade kallat stod sig dessutom slätt mot polisvittnets, enligt tingsrätten, detaljerade och klara berättelse.⁵ Men varför bedömdes *en* detaljerad berättelse vara mer värd än *fyra* mindre detaljerade berättelser? Här är det intressant att fråga sig dels, om det förhållandet att det rörde sig om ett polisvittne hade betydelse för domstolens bevisvärdering, och dels, om de måttstockar domstolen använder för att göra sin bevisvärdering, som exempelvis att utsagan är detaljerad, är relevanta för att avgöra sanningshalten i en utsaga.

Poliser är intressanta som vittnen av flera anledningar. Förutom att polisvittnen är ett vanligt inslag i domstolen är de ofta inblandade i den händelse de vittnar om. Som exemplet ovan visar kan det exempelvis vara den polis som griper den misstänkta gärningspersonen som också är den som vittnar. Poliser sitter också på en maktposition i samhället, och därför är det intressant att se hur domstolar bedömer deras vittnesmål i jämförelse med civila personer, som oftast inte har samma ställning. Till det kommer att det inom rättsväsendet tycks finnas en mytbildning kring polisvittnen, där det ofta antas att domstolar fäster större vikt vid ett polisvittnesmål än ett vittnesmål från en civil person. Ambitionen med den här uppsatsen är delvis att undersöka om det finns några belägg för ett sådant antagande.

---

⁴ Nyköpings tingsrätts dom B 868-14, s. 4.

⁵ Nyköpings tingsrätts dom B 868-14, s. 4.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med den här uppsatsen är att undersöka om det finns någon skillnad i domstolarnas bevisvärdering av polisens vittnesmål jämfört med vittnesmål från civila vittnen och, om det finns en skillnad, om den medför några risker för en snedvriden bevisvärdering. Vad som omfattas av uppsatsens syfte är således att undersöka *domstolarnas resonemang* och vilka konsekvenser dessa kan få, och inom ramen för detta syfte undersöks om de måttstockar domstolen använder är adekvata för en stringent och objektiv bevisvärdering. För att uppfylla syftet har jag arbetat utifrån följande frågeställningar:

- Hur värderas polisens vittnesmål i jämförelse med civilas?
- Är poliser mer pålitliga som vittnen än civila?
- Finns det risk för att domstolarna övervärderar polisvittnesmål?

Med civila vittnen avses i den här uppsatsen vittnen som inte är poliser, ordningsvakter eller väktare. Det är motiverat att sortera bort yrkesgrupper såsom ordningsvakt och väktare eftersom de ligger nära polisyrket och därför kan tänkas behandlas på liknande sätt av domstolarna. Sakkunnigvittnen ingår inte i någon av de undersökta grupperna.

1.3 Metodologisk översikt och materialval

Uppsatsen kan delas in i två olika delar som krävt olika metoder och olika material. I den första delen, kapitel 2 och 3, presenterar jag gällande rätt avseende bevisvärdering av vittnesutsagor. Till min hjälp har jag använt rättsdogmatisk metod. Metoden syftar till att utreda gällande rätt genom studerandet av erkända rättskällor såsom lag, förarbeten, praxis och doktrin.⁶ Avseende doktrin har jag i denna del framför allt använt mig av etablerade namn inom straffrättsteori såsom Per Olof Ekelöf och Christian Diesen.

---

⁶ Korling & Zamboni, s. 21ff.

Även Lena Schelin, med sin avhandling *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, har varit till stor hjälp. Huvudsyftet med den första delen av uppsatsen är att ge läsaren en bevisteoretisk förståelse och bakgrund till den fortsatta framställningen.

Den andra delen av uppsatsen, kapitel 4 och framåt, utgör uppsatsens kärna. Den är i denna del uppsatsens frågeställningar besvaras och syftet uppfylls. För att göra det har jag bland annat använt mig av rättsdogmatisk metod i bred bemärkelse. Man kan säga att den rättsdogmatiska metoden framför allt är kvalitativ eftersom det sällan är mängden som är det viktiga; ett enda rättsfall från HD kan exempelvis ändra rättsläget markant.⁷ Det kan dock finnas situationer när det, för att uppfylla undersökningens syfte, är lämpligt att kombinera en kvalitativ metod med en kvantitativ dito. Där en kvalitativ metod exempelvis kan identifiera specifika argument hos domstolarna kan en kvantitativ metod belysa generella mönster i rättstillämpningen.⁸ Eftersom syftet med denna uppsats inte i första hand handlar om att fastställa gällande rätt, utan om att undersöka hur domstolarna faktiskt *gör* när de värderar bevis, har jag därför valt att göra en kvantitativ studie av en större mängd rättsfall från underrätterna, dvs. en rättsfallsstudie. Att studien till huvudsak är kvantitativ innebär dock inte att den saknar kvalitativa inslag. För att utforma rättsfallsstudien på ett relevant sätt har jag genom undersökning av rättspraxis och doktrin identifierat vilka parametrar som ska undersökas. För själva genomförandet av rättsfallsstudien har jag använt mig av en metod som kallas *content analysis*. För att förstå hur metoden används krävs dock viss förkunskap om bevisteori, vilket är anledningen till att metoden inte presenteras närmare här utan istället kommer att presenteras utförligt i kapitel 4, dvs. direkt efter den första delen av uppsatsen.

Jag har dock inte velat stanna vid att göra en kvantitativ analys av ett antal rättsfall utan jag har också velat analysera rättsfallsstudiens resultat på ett kvalitativt sätt. Uppsatsens problemställning har därför krävt ett något bredare förhållningssätt än vad juridisk forskning traditionellt har haft.

---

⁷ Sandgren, s. 1045.

⁸ Sandgren, s. 1046.

Juridiken kan till exempel inte besvara frågan om poliser är pålitligare som vittnen än civila, och för att analysera bevisvärderingen av vittnesmål på ett för uppsatsen relevant sätt behövs kunskap om psykologi som juridiken inte kan tillhandahålla. Jag har därför valt att använda mig av vittnespsykologiskt material i min analys. Vittnespsykologiskt material har varit nödvändigt för att undersöka hur väl människor minns olika händelser och vilka faktorer som påverkar vår uppfattning av en händelse. Sådant material har också varit avgörande för att undersöka om de faktorer domstolen använder sig av i sin bevisvärdering är relevanta mått för att pröva sanningshalten i en utsaga.

Uppsatsen kan således sägas vara av interdisciplinär karaktär, dvs. att uppsatsens problemställning har krävt beaktande av flera vetenskaper för att kunna belysas.⁹ Förutom att besluta om vilken hjälpvetenskap som är lämpligast att använda måste man vid en interdisciplinär studie bestämma vilket mått av inläsning på vetenskapsområdet som är lämplig, hur hjälpvetenskapen förhåller sig till en norminriktad rättsvetenskap samt hur uppgifter från andra vetenskaper ska verifieras. Enligt Lena Olsen är det allmänt sett omöjligt att förena andra vetenskaper med rättsdogmatiken om inte forskaren går utanför den snäva rättsdogmatiken och formulerar sitt syfte på ett sätt som förutsätter begagnandet av andra vetenskaper.¹⁰ Som jag redan förklarat kan syftet med uppsatsen inte uppfyllas endast med hjälp av det material den rättsdogmatiska metoden föreskriver. Det är därför berättigat att gå utanför den snäva rättsdogmatiska ramen i det här fallet och använda vittnespsykologi som hjälpvetenskap.

Som juriststudent har jag förstås mycket liten kunskap om psykologi och psykologisk forskning och det kan därför vara svårt att avgöra vilka studier som är tillförlitliga eller vilka teorier som är de förhärskande. Därför har jag i stor mån använt mig av handböcker som specifikt behandlar rättspsykologi och som bland annat riktar sig till jurister. Genom sådan litteratur har jag hittat annan, mer specifik, litteratur på området och även intressanta studier. Genom att kontrollera bland annat antal citeringar har

---

⁹ Olsen, s. 129.

¹⁰ Olsen, s. 130f.

jag haft möjlighet att avgöra relevans av både artiklar och författare. Redan genom att fokusera på vittnespsykologi, och inte psykologi i allmänhet, har måttet av inläsning begränsats. Utöver det har jag framför allt läst sådant som har direkt relevans i förhållande till bevisvärdering och till polisens och civilas prestationer som vittnen. I avsnittet där jag behandlar rättspraxis i förhållande till psykologisk forskning har jag till stor del använt mig av Sven Å Christiansons och Marika Ehrenkronas bok *Psykologi och bevisvärdering – myter om trovärdighet och tillförlitlighet*. Boken lämpar sig bra eftersom den på ett metodiskt sätt går igenom förhållandet mellan svensk rättspraxis kring vittnesbedömningar och psykologisk forskning på området. Den innehåller dessutom en undersökning om *hur* domstolsaktörer bedömer vittnesutsagor, vilket är ett bra komplement till den juridiska litteraturen som oftast handlar om hur domstolen *ska* resonera. Den juridiska doktrinen har dock inte varit oanvändbar. Schelins avhandling, samt litteratur från Diesen och Eva Smith, har bidragit med givande perspektiv.

1.4 Avgränsning

Bevisvärdering är ett komplext område och det finns en mängd faktorer som påverkar hur ett vittnesmål bedöms av domstolen. Jag avser inte att undersöka samtliga dessa faktorer i den här uppsatsen. Exempelvis kan det ha betydelse för bevisvärdet¹¹ om vittnesmålet stöds av annan bevisning, eller om det tvärtom finns bevisning som motsäger vittnesmålet. Att undersöka hela bevismaterialet i ett mål hade dock varit en alltför tidskrävande uppgift för en uppsats av den här storleken och jag har därför valt att fokusera på ett mindre antal faktorer i bevismaterialet. Dessa

---

¹¹ Begreppet bevisvärde kommer från Ekelöfs bevisvärderingsmetod *värdeметоден* men används idag i bredare bemärkelse än så. Begreppet handlar om vilket värde domstolarna tillsätter ett visst bevis. Eftersom begreppet är så pass urvattnat kan det kritiseras. Christian Dahlman förespråkar exempelvis begreppet *bevískraft* istället för bevisvärde. För närmare läsning, se Kompendium JUE12 Bevisvärdering i brottmål av Christian Dahlman. I den här uppsatsen har jag valt att använda begreppet bevisvärde eftersom det fortfarande är det mest vedertagna begreppet i svensk bevisvärderingsteori.

faktorer, som med bevisteoretisk terminologi kallas hjälpfakta¹², har valts ut med hänsyn till rättspraxis samt med syfte att det ska gå att göra en relevant jämförelse mellan polisvittnen och civila vittnen. Avseende rättsfallsstudien har jag även gjort en del avgränsningar som potentiellt kan vara problematiska. Jag har till exempel inte begränsat studien till en viss typ av brottslighet och jag har inte heller gjort någon differentiering beroende på vilket kön vittnet har. Jag kommer att utveckla mina avgränsningar avseende rättsfallsstudien, och eventuella problem med dem, ytterligare under kapitel 4.

1.5 Forskningsläge

Det finns förhållandevis mycket forskning kring bevisvärdering i Sverige. Ekelöf har, med sin bokserie *Rättegång*, länge varit en av de dominerande personerna vad gäller metoder för bevisvärdering. Hans propagerande för den så kallade *värdeметoden* kan dock inte sägas ha vunnit något större genomslag i det praktiska rättslivet.¹³ Även Diesen har forskat och utvecklat teorier kring bevisvärdering, bland annat med bokserien *Bevis*. Diesen har förespråkat en mer praktisk metod för bevisvärdering, uppställandet av alternativa hypoteser, vilken har vunnit stöd i HD.¹⁴ Avseende vittnesbevisning har framför allt Schelin bidragit med sin avhandling i ämnet, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, där hon undersöker HD:s praxis kring vittnesbevisning. I boken granskar hon också HD:s kriterier för en sanningsenlig utsaga utifrån psykologisk forskning.

Även om det finns mycket forskning avseende bevisvärdering och vittnesmål i Sverige saknas det studier över hur domstolarna bedömer olika slags vittnen. Ibland hörs jurister lite slentrianmässigt uttrycka antagandet ”en polis fullt bevis” eller att poliser skulle ha någon form av

---

¹² Hjälpfakta är omständigheter som används vid bevisvärderingen av ett bevis, för att bättre kunna avgöra bevisets värde. Se kapitel 3 för närmare definition av begreppet.

¹³ Felaktigt dömda, s. 63f.

¹⁴ Diesen, s. 197f & s. 231; Schelin, s. 61ff.

trovärdighetsbonus i rättegångssalen¹⁵ men huruvida det stämmer eller inte har inte undersökts i någon större utsträckning. Det finns inte heller mycket forskning kring de eventuella riskerna med att lita alltför blint på polisen. I USA finns det desto mer forskning kring ämnet och det har flera gånger uppmärksammats att poliser ljugit i rättssalen eller på annat sätt fabricerat bevis.¹⁶ Liknande skandaler finns förstås även i Sverige. Det var inte länge sedan åtalen mot Tomas Quick (numera Sture Bergwall) uppmärksammades i media där det bl.a. hävdades att polis och åklagare skött utredningarna dåligt.¹⁷ Hur domstolarna förhöll sig till den framlagda bevisningen har dock inte debatterats i särskilt stor utsträckning. Detta trots att det exempelvis går att ifrågasätta om inte en vittnesutsaga från kriminalkommissarie Penttinen tilldelats för högt bevisvärde av domstolen.¹⁸

Inom den psykologiska forskningen finns det, förutom en hel del studier om vittnen i allmänhet¹⁹, även studier avseende polisens prestationer som vittnen.²⁰ Inom det vittnespsykologiska området i Sverige har psykologiprofessor Sven Å Christiansson varit tongivande och han har tillsammans med docent Pär-Anders Granhag bl.a. skrivit en handbok i rättspsykologi.²¹ Christiansson har även, tillsammans med Ehrenkrona, skrivit boken *Psykologi och bevisvärdering – myter om trovärdighet och tillförlitlighet*. I boken undersöks domstolspraxis och föreställningar hos jurister avseende vittnesmål utifrån psykologisk kunskap. I boken uppmärksammar författarna vissa diskrepanser mellan vad HD anser vara tecken på en sanningsenlig utsaga och vad den psykologiska forskningen menar vara tecken på densamma.

---

¹⁵ Schelin, s. 224, Diesen, s. 90.

¹⁶ Gudjonsson, s. 514-522; Fisher, 1993-1994; Dorfman, 1998-1999.

¹⁷ Ledare DN 1 augusti 2013 <http://www.dn.se/ledare/huvudledare/en-praktig-rattsskandal/>; Ledare Aftonbladet 3 augusti 2012 <http://www.aftonbladet.se/ledare/ledarkronika/evafranchell/article15204402.ab>; Ledare Expressen 1 augusti 2013 <http://www.expressen.se/ledare/quickhistorien-ar-en-rattsskandal/> Samtliga hämtade 2016-04-26

¹⁸ Dahlman, Wahlberg & Sarwar, s. 32f; Dahlman, DN Debatt 8 juni 2015 <http://www.dn.se/debatt/bergwallkommissionen-forbiser-de-stora-bristerna-i-domstolarnas-bevisvardering/> Hämtad 2016-04-26

¹⁹ Se exempelvis Loftus, 1979 & Kapardis, 1997.

²⁰ Se exempelvis Karlsson, 2005 & Hope m.fl., 2016.

²¹ Granhag & Christiansson, 2012.

1.6 Disposition

Första delen av uppsatsen, kapitel 2 och 3, behandlar juridiska utgångspunkter och juridisk teori och praxis avseende bevisvärdering. Syftet med kapitlen är att ge läsaren en bevisteoretisk grund för att bättre kunna förstå rättsfallsstudiens metod och resultat. I kapitel 4 redogörs närmare för rättsfallsstudiens metod. Där förklaras också vilka avgränsningar som gjorts och varför. I kapitel 5 presenteras rättsfallsstudiens resultat. I samma kapitel förs en diskussion om resultatet i förhållande till bevisteoretiska och vittnespsykologiska aspekter. Här förs en diskussion om skillnaderna i domstolarnas bevisvärdering av polisens och civilas vittnesmål och vilka konsekvenser det kan medföra. Diskussionen kan delas in i tre delar där den första delen behandlar frågan huruvida poliser är mer pålitliga som vittnen än civila. I andra delen förs en diskussion om huruvida de hjälpfakta domstolarna använder i sin bevisvärdering är relevanta utifrån vittnespsykologisk forskning. Den sista delen behandlar frågan om poliser och trovärdighet och om det kan vara så att polisvittnen tilldelas någon form av trovärdighetsbonus av domstolarna. Uppsatsen avslutas med en slutkommentar i kapitel 6.

2 Processrättsliga utgångspunkter

2.1 Den fria bevisprövningens princip

Svensk bevisvärdering utgår från *den fria bevisprövningens princip*, vilken innebär att det inte råder någon begränsning avseende vilka bevismedel som får presenteras inför rätten. Principen innebär också att domaren inte är bunden av några regler om hur bevisvärdet av de framlagda bevisen ska bestämmas.²² Detta kan även uttryckas som att det råder fri *bevisföring* och fri *bevisvärdering* i Sverige. Implicit kommer principen till uttryck i 35 kapitlet 1 § rättegångsbalken som stadgar att rätten efter samvetsgrann prövning av *allt* som förekommit ska avgöra vad i målet som är bevisat.²³ Som kontrast mot den fria bevisprövningens princip står *den legala bevisteorin* som ställer upp regler för vilka bevismedel som får användas och hur bevisvärderingen ska gå till.²⁴

Den fria bevisföringen i Sverige är dock inte helt fri. I 35 kapitlet 7 § rättegångsbalken stadgas en rätt för domstolen att avvisa bevis som exempelvis inte behövs eller som uppenbart skulle bli utan verkan. En yttre gräns ställs även upp av Sveriges åtaganden enligt bland annat Europakonventionen där den tilltalades rätt till en rättvis rättegång i vissa fall innebär ett förbud mot att använda bevis som framkommit på ett konventionsstridigt sätt.²⁵ Inte heller bevisvärderingen är helt fri. Även om det inte ställs upp några lagregler för hur bevisvärderingen ska gå till ger förarbetena till rättegångsbalken viss anvisning om hur domaren bör förhålla sig när hen värderar bevis. Bland annat stadgas att domaren inte får basera sitt avgörande på en rent subjektiv uppfattning om bevisningens värde och att värderingen ska utföras objektivt med beaktande av allt som förekommit

---

²² Ekelöf, s. 20f; Schelin, s. 19f.

²³ SOU 1938:44, s. 377; Ekelöf, s. 21.

²⁴ Ekelöf, s. 20.

²⁵ Schelin, s. 20; Lundqvist, s. 233 och 257. Se även Europadomstolens dom i *Teixeira de Castro v. Portugal* (44/1997/828/1034) meddelad den 9 juni 1998.

i målet. Varje bevis ska värderas för sig och avgörandet får inte baseras på ett totalintryck av bevismaterialet.²⁶ Vidare får domaren inte ta hänsyn till omständigheter som inte framkommit i målet, annat än sådana omständigheter som är ”allmänt veterliga”.²⁷ Slutligen ska de skäl varpå domaren baserar sin dom redovisas i domskälen.²⁸

2.2 Vittnesbevisning

När det kommer till vittnesutsagor finns det en del regler i rättegångsbalken som indikerar hur sådana bör värderas. Att vissa vittnen hörs under ed, medan exempelvis tilltalad, målsägande och närstående till den tilltalade inte gör det, indikerar att utsagor som avges under ed ska tillmätas högre bevisvärde.²⁹ Att tala under vittnesed innebär dessutom att en lögn eller ett undanhållande av sanningen riskerar att leda till åtal för mened, vars högsta straffvärde är fängelse i åtta år.³⁰ Regeln att tidigare avgivna yttranden får åberopas inför rätten om vittnet ändrat sin berättelse eller inte vill eller kan yttra sig kan tolkas som att en ändrad historia bör granskas hårdare.³¹ Även muntlighetsprincipen och principen om bevisomedelbarhet kan ses som medel för att styra hur domstolarna ska bevisvärdera. Principerna ger uttryck för antagandet att en korrekt bevisvärdering lättare uppnås om domstolen, utan mellanhänder, muntligen kan ta del av utsagan.³² Lagen medger dock vissa undantag vad gäller muntlighet. Enligt 35 kapitlet 14 § rättegångsbalken kan en skriftligt avgiven berättelse godtas som bevis under vissa förutsättningar. Vad gäller poliser kan exempelvis en polisrapport avseende fortkörning godtas som bevisning utan att polisen som skrivit rapporten behöver kallas som vittne. Att kalla polisen i en sådan situation

---

²⁶ SOU 1926:32, andra delen s. 26; SOU 1938:44, s. 377f.

²⁷ SOU 1938:44, s. 378. Detta framgår också av 35:2 RB som stadgar att bevis inte krävs för omständighet som är allmänt veterlig. Jag återkommer till termen ”allmänna erfarenhetssatser” nedan.

²⁸ SOU 1938:44, s. 378.

²⁹ Schelin, s. 24; jfr 36:11 och 36:13 RB.

³⁰ 15:1 BrB.

³¹ Schelin, s. 25; 36:16 2 st. RB.

³² Schelin, s. 26f; 46:5 RB och 35:8 RB.

kan, enligt förarbetena, skapa onödiga kostnader utan att för den skull öka bevisvärdet av utsagan.³³

2.3 Bevisbörda

I brottmål ligger hela bevisbördan på åklagaren. Detta kan förvisso innebära minskad effektivitet i straffrättskipningen men det har ansetts viktigt att oskyldiga personer inte ska kunna dömas på den grunden att de inte lyckats prestera tillräckliga bevis.³⁴ Förundersökningen ska utföras på ett objektivt sätt där även omständigheter som talar till den misstänktes fördel ska tas med och utredas.³⁵ Det är åklagaren som avgör om åtal ska väckas och det är oftast åklagaren som styr förundersökningen.³⁶ Kan åklagaren på goda grunder förvänta sig fällande dom ska åtal väckas.³⁷

---

³³ Prop. 1986/87:89, s. 173.

³⁴ Ekelöf, s. 113f; Schelin, s 55.

³⁵ 23:4 RB

³⁶ 23:3 RB och 20:2 RB.

³⁷ Schelin, s. 55; 20:6 RB; 15:5 BrB.

3 Bevisprövning

3.1 Några centrala begrepp

3.1.1 Beviskrav

En viktig utgångspunkt vad gäller beviskravet i brottmål är att oskyldiga personer inte ska dömas. Genom att placera bevisbördan på åklagaren och ställa höga krav på den framlagda bevisningen kan detta i stor mån undvikas. Det är dock inte önskvärt att ställa kraven på bevisningen så högt att knappast någon skulle kunna dömas, utan istället bör kraven anpassas på ett sätt som minimerar antalet oskyldigt dömda.³⁸ *Beviskravet* förhåller sig till *bevisvärdet* på det sätt att beviskravet ställer upp den lägstanivå på bevisvärdet som krävs för att fällande dom ska kunna meddelas.³⁹ Det finns i lagen inte fastställt någon nivå för beviskravet utan det har lämnats till domstolarna att göra en avvägning.⁴⁰ Genom praxis har beviskravet för fällande dom utvecklats till devisen att det ska vara ställt ”utom rimligt tvivel” att den tilltalade är skyldig.⁴¹ Vad den frasen närmare betyder kan vara svårt att definiera. F.d. justitierådet Torkel Gregow har uttryckt det som att det ”praktiskt sett skall framstå som uteslutet att den åtalade är oskyldig”.⁴² Diesen har framfört att *rimligt tvivel* ska tolkas som att tvivlet ska vara rationellt, konkret och relativt och alltså inte bygga på domarens subjektiva tvivel.⁴³

---

³⁸ Ekelöf, s. 113; Schelin, s. 58; Nordh 2011, s. 37.

³⁹ Ekelöf, s. 61.

⁴⁰ Diesen, JT 1996/97, s. 525f.

⁴¹ Se exempelvis NJA 1980 s. 725, NJA 1988 s. 40, NJA 1991 s. 83 och NJA 1992 s. 446.

⁴² Gregow, s. 510.

⁴³ Diesen, JT 1996/97, s. 526.

3.1.1.1 Robusthet

Förutom att bevisningen ska nå upp till beviskravet ”utom rimligt tvivel” brukar inom doktrinen hävdas att åklagarens utredning måste vara robust.⁴⁴ Att en utredning är robust innebär enligt Ekelöf att utredningens kvalitet är av sådan art att det kan antas att ytterligare utredning inte skulle kunna förebringa något nytt av relevans för bevisprövningen.⁴⁵ En robust utredning påverkar bevisvärdet av åklagarens bevisning i stärkande riktning medan en undermålig utredning försvagar bevisvärdet. I brottmål bör bevisningen vara robust eftersom det inte ska vara så att ytterligare utredning hade förändrat bevisläget.⁴⁶ Enligt 46 kapitlet 4 § 2 st. rättegångsbalken har domstolen ett utredningsansvar, vilket innebär att rätten ska se till att målet blir utrett i den utsträckning dess beskaffenhet kräver. Detta brukar i praktiken innebära att domstolen styr sådant som rör exempelvis formerna för bevisupptagning och användandet av sakkunnigbevisning.⁴⁷ Även om domstolen har ett visst ansvar för att påkalla åtgärder mot brister i utredningen, gäller dock som huvudregel att det är parterna som svarar för bevisningen i målet. Skulle det i ett brottmål vara så att utredningen inte är tillräckligt robust ska detta gå ut över åklagaren och leda till att talan ogillas.⁴⁸

3.1.1.2 Differentierat beviskrav

Begreppet differentierat beviskrav är omtvistat och innebär att beviskravet varierar beroende av brottstyp. För brott som anses mindre allvarliga skulle beviskravet således vara lägre än för allvarliga brott. Förekomsten av ett differentierat beviskrav tillbakavisas dock inom doktrinen och flera forskare hävdar istället att skälet till att det vid lindrig brottslighet kan upplevas som att beviskravet är lägre är att det inte ställs samma krav på utredningens robusthet.⁴⁹ En annan förklaring till uppfattningen om ett differentierat beviskrav kan vara att exempelvis ett erkännande kan tillmätas högre

---

⁴⁴ Ekelöf, s. 128; Diesen, s. 176ff.

⁴⁵ Ekelöf, s. 117f och 128.

⁴⁶ Ekelöf, s. 128.

⁴⁷ Schelin, s. 67.

⁴⁸ Schelin, s. 68f.

⁴⁹ Ekelöf, s. 117; Schelin, s. 59; Nordh 2011, s. 38; Diesen, JT 1996/97, s. 526f.

bevisvärde i ett mindre allvarligt brott än vid grov brottlighet. I sådana fall kan det sägas vara bevisvärderingen som skiftar, inte beviskravet.⁵⁰

3.1.2 Bevistema

Bevistemat är den hypotes åklagaren ska bevisa och som har sin grund i en rättsregel. Bevistemat kan delas in i huvudtema och deltema där ett deltema exempelvis kan representera något av de rekvisit rättsregeln består av. I ett fall med misshandel är huvudtemat att den tilltalade tillfogat en annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försatt personen i vanmakt eller något annat sådant tillstånd, medan ett deltema kan vara att det aktuella slaget orsakade smärta.⁵¹

3.1.3 Allmänna erfarenhetssatser

Vid bedömningen av vilket förhållande framlagda omständigheter har till bevistemat kan domaren till sin hjälp använda allmänna erfarenhetssatser.⁵² En erfarenhetssats är en kunskap om hur två omständigheter normalt sett förhåller sig till varandra.⁵³ Det kan exempelvis vara att den mänskliga synen fungerar sämre i mörker än i dagsljus. Domaren kan även använda sig av andra ”allmänt veterliga” omständigheter, såsom att Sverige angränsar till Norge eller, om målet handläggs i Lund, att tågresan mellan Lund och Malmö tar cirka femton minuter.⁵⁴ Omständigheter som faller under vad som är allmänt veterligt behöver inte bevisas, vilket kan motiveras av processekonomiska skäl.⁵⁵

---

⁵⁰ Nordh 2011, s. 38.

⁵¹ Ekelöf, s. 13.

⁵² Se ovan, not 27.

⁵³ Felaktigt dömda, s. 65.

⁵⁴ Ekelöf, s. 39.

⁵⁵ Ekelöf, s. 39f.

3.1.4 Trovärdighet och tillförlitlighet

Begreppen trovärdighet och tillförlitlighet används tämligen friskt i domstolarnas resonemang om vittnesutsagor. En vanlig distinktion mellan begreppen är att *trovärdighet* hänför sig till personen medan *tillförlitlighet* hänför sig till utsagan. En trovärdighetsbedömning görs således av vittnets allmänna uppträdande och vilket intryck denna ger, medan tillförlitlighetsbedömningen handlar om att bedöma om utsagan uppfyller vissa kriterier. Ofta används dock begreppen synonymt av domstolarna, vilket kan göra det svårt att förstå om det är utsagan eller personen som bedöms.⁵⁶

3.2 Olika typer av bevis

3.2.1 Bevisfakta och hjälpfakta

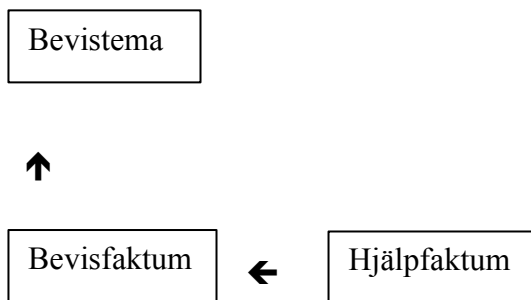
En vanlig teoretisk distinktion mellan de omständigheter som tas upp vid en bevisprövning är den mellan *bevisfakta* och *hjälpfakta*. Ett bevisfaktum är en sådan omständighet som utgör bevis i förhållande till ett bevistemans förekomst eller icke-förekomst. Det kan exempelvis vara ett vittne som säger sig ha sett att den tilltalade slog målsäganden. Ett hjälpfaktum är egentligen inget bevis, utan utgör en omständighet som har betydelse vid tolkningen av ett bevisfaktum och som därför hjälper till vid bevisvärderingen. Det kan exempelvis handla om att vittnet vid den aktuella tidpunkten var berusad, vilket skulle kunna sänka bevisvärdet av vittnesutsagan.⁵⁷ Indelningen kan illustreras med följande figur⁵⁸:

---

⁵⁶ Schelin, s. 240f. Eftersom det råder en viss begreppsförvirring, framför allt i domstolarnas domskäl, har jag i den här uppsatsen valt att inte göra någon distinktion mellan de olika begreppen. Istället är min målsättning att det ska framgå av sammanhanget om det är personen eller utsagan som bedöms.

⁵⁷ Ekelöf, s. 13f; Nordh 2013, s. 15; Diesen m.fl., s. 25f; Diesen, s. 211.

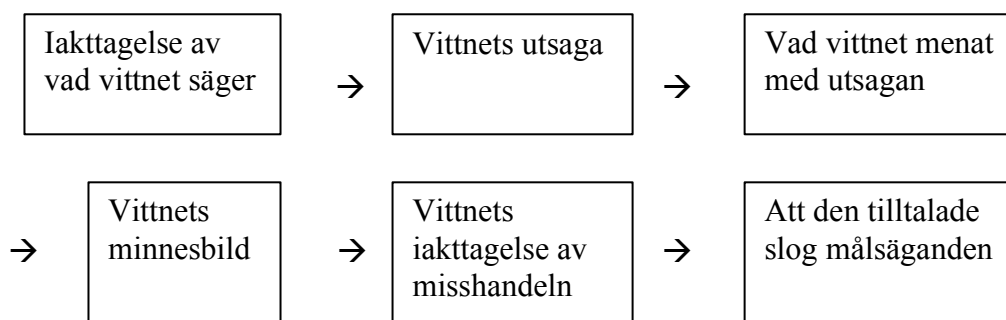
⁵⁸ Taget från Lainpelto, s. 105.

Hjälpfakta kan delas in i positiva och negativa hjälpfakta där de förra förstärker bevisvärdet av bevisfaktumet och det senare försvagar bevisvärdet.⁵⁹ Vid bedömningen av en vittnesutsaga är hjälpfakta av central betydelse eftersom det inte går att avgöra bevisvärdet utan någon kunskap om exempelvis under vilka förhållanden observationen gjordes. Om det däremot gjorts en noggrann utredning och inga negativa hjälpfakta framkommit förstärker detta bevisvärdet av bevisfaktumet.⁶⁰

3.2.2 Beviskedjor

Många bevis, och framför allt vittnesbevisning, består av vad som brukar kallas en *beviskedja*. En beviskedja föreligger när det finns flera steg mellan bevisfaktum och bevistema.⁶¹ Avseende vittnesmål kan det illustreras med följande figur:

⁵⁹ Ekelöf, s. 127f.

⁶⁰ Ekelöf, s. 128.

⁶¹ Ekelöf, s. 124.

Den första rutan, iakttagelsen av vad vittnet säger, är bevisfaktum och den sista rutan, att den tilltalade slog målsäganden, är bevistema, men de mellanliggande leden är både bevisfaktum, i förhållande till efterföljande ruta, och bevistema i förhållande till föregående ruta.⁶² I den första rutan kan iakttagelsen av vittnesutsagan vara oriktig exempelvis på grund av att domaren hör dåligt och missuppfattar vad vittnet säger. Vittnets utsaga kan, i den andra rutan, vara oriktig på grund av att vittnet ljuger eller förvränger sanningen. I den tredje rutan finns det risk att missuppfatta vad vittnet menat med sin utsaga. Det kan vara så att vittnet i en nervös situation inte förmår förmedla hela minnesbilden, eller att de ord vittnet använder uppfattas annorlunda hos domaren. De två näst sista rutorna sägs dock vålla de största svårigheterna ur bevisvärderingssynpunkt. För att bedöma värdet av vittnets minnesbild används ofta olika hjälpfakta såsom hur lång tid det gått mellan händelsen och huvudförhandling, eller om det var ett snabbt eller långsamt händelseförlopp. Av betydelse är även om vittnet pratat med andra vittnen om händelsen eller om vittnet fått ta del av information om händelsen genom media.⁶³ Själva iakttagelsen kan givetvis vara felaktig på grund av en rad omständigheter. Det kanske var mörkt vid platsen, en snabb händelse eller en hotfull situation där uppmärksamheten av naturliga skäl kan riktas mot andra saker än exempelvis färgen på gärningsmannens jacka.⁶⁴

3.3 Metoder för bevisprövning

Det finns flera metoder för hur domstolen bör genomföra sin bevisvärdering. Som tidigare nämnt finns den s.k. *värdemetoden*, som fungerar genom att besvara frågan hur sannolikt det är att bevisfaktumet *orsakats av* bevistemat.⁶⁵ En annan metod, *temametoden*, besvarar istället

---

⁶² Ekelöf, s. 124.

⁶³ Ekelöf, s. 125.

⁶⁴ Ekelöf, s. 126.

⁶⁵ Diesen m.fl., s. 38.

frågan hur sannolikt bevisemat är givet den presenterade bevisningen.⁶⁶ Båda metoderna utgår från olika typer av sannolikhetsmodeller där sannolikheten kan uppskattas i numeriska termer. Vare sig värdemetoden eller temametoden har dock fått något större genomslag i det praktiska rättslivet.⁶⁷ En trolig anledning till det kan vara att det är svårt att sätta numeriska värden på olika fakta, speciellt som de kan förhålla sig till varandra på invecklade sätt i form av olika beviskedjor, hjälpfakta och samverkande och motverkande bevisning.⁶⁸ De teoretiska metoderna kan därför sägas vara alltför abstrakta för att få genomslag i rättstillämpningen.⁶⁹

En metod som däremot kan sägas få stöd i praxis är *prövningen av alternativa hypoteser*.⁷⁰ Metoden går ut på att falsifiera alternativa hypoteser till åklagarens gärningsbeskrivning.⁷¹ Det innebär att domaren ex officio ska ställa upp alternativa förklaringar i förhållande till gärningsbeskrivningen, och i den mån konkreta alternativ kan ställas upp ska rimligheten av dessa prövas. I de fall rätten anser att en sådan alternativ förklaring inte kan bortses ifrån ska den tilltalade frias eftersom brott då inte kan styrkas ”bortom rimligt tvivel”.⁷² Om däremot samtliga alternativa hypoteser kan uteslutas återstår endast huvudhypotesen, åklagarens gärningsbeskrivning, vilken i sådana fall anses bevisad.⁷³ En förutsättning för det är dock, enligt Diesen, att åklagaren dessförinnan uppfyllt sin utredningsbörd och presenterat robust bevisning till stöd för huvudhypotesen.⁷⁴ HD har i ett antal fall gett uttryck för att åklagarens gärningsbeskrivning bör prövas mot alternativa förklaringar.⁷⁵ I NJA 1982 s. 164, som rörde narkotikabrott och där utredningen ansågs bristfällig, uttalade exempelvis HD att man hade att räkna med ”en mångfald i och för sig realistiska alternativ” beträffande syftet med transaktionen och de tilltalades roller i denna.⁷⁶ Av rättsfallet kan

---

⁶⁶ Nordh 2013, s. 64.

⁶⁷ Felaktigt dömda, s. 63f.

⁶⁸ Nordh 2013, s. 69ff.

⁶⁹ Felaktigt dömda, s. 63.

⁷⁰ Diesen, s. 231; Schelin, s. 61ff.

⁷¹ Diesen, s. 197; Nordh 2013, s. 65.

⁷² Diesen, s. 197.

⁷³ Schelin, s. 60.

⁷⁴ Diesen, s. 198.

⁷⁵ Se bl.a. NJA 1980 s. 725, NJA 1982 s. 164 och NJA 1993 s. 68.

⁷⁶ NJA 1982 s. 164, s. 173f.

utläsas att domstolen har en tämligen vidsträckt skyldighet att ställa upp och pröva alternativa hypoteser ex officio. Likaså har rätten ett ansvar att pröva eventuella alternativa hypoteser som den tilltalade lägger fram.⁷⁷

3.4 Bevisvärdering av utsagor

HD har i ett antal fall uttalat hur bevisvärdering av utsagor ska gå till.⁷⁸ Den praxis HD utvecklat bygger på antagandet att en sanningsenlig utsaga skiljer sig väsentligt från en osann sådan. Utsagans kvalitet, eller *tillförlitlighet*, avgörs genom att den prövas mot ett antal kriterier som antas tala för eller emot utsagans tillförlitlighet. Kriterier som talar för utsagans tillförlitlighet utgör positiva hjälpfakta i förhållande till bevisfaktumet medan kriterier som talar emot tillförlitligheten utgör negativa hjälpfakta gentemot detsamma.⁷⁹

En tillförlitlig utsaga ska enligt HD vara lång, sammanhängande och klar.⁸⁰ Vad som menas med detta är inte helt tydligt men Schelin har tolkat det som att HD avser att utsagan ska vara logisk och homogen.⁸¹ Vidare har HD framhållit att utsagan ska vara spontant avgiven, utan att ledande frågor ställts, samt att den ska vara utan överdrifter.⁸² Att utsagan innehåller detaljer har också ansetts tala för att utsagan är sanningsenlig. Vad som anses utgöra en detaljrik utsaga har inte utvecklats, däremot har HD uppställt vissa krav på detaljernas kvalitet. Innehåller utsagan flera *pregnanta*, dvs. kärnfulla, detaljer som tillsammans bildar en sammanhängande helhet anses det tala för att utsagan är sanningsenlig.⁸³ Att utsagan är konstant mellan olika tillfällen har också ansetts tala för att det rör sig om en sann utsaga. Skiljer sig berättelsen i exempelvis polisförhör från det som sägs under huvudförhandlingen anses det således tala emot att utsagan är sann. Motsägelser kan dock repareras om det presenteras rimliga

---

⁷⁷ Schelin, s. 62.

⁷⁸ Se bl.a. NJA 1991 s. 83, NJA 1992 s. 446 och NJA 1993 s. 616.

⁷⁹ Schelin, s. 164.

⁸⁰ NJA 1980 s. 725, NJA 1988 s. 40, NJA 1992 s. 446, NJA 2009 s. 447 I; Schelin, s. 164.

⁸¹ Schelin, s. 164.

⁸² NJA 1986 s. 821, NJA 1993 s. 616; Schelin, s. 165.

⁸³ NJA 1992 s. 446, NJA 2005 s. 712; Schelin, s. 165.

förklaringar till varför utsagan skiljer sig mellan de olika tillfällena.⁸⁴ I flera fall har HD betonat vikten av på vilket sätt utsagan avges.⁸⁵ En utsaga som lämnats på ett för domstolen *trovärdigt* sätt höjer bevisvärdet av utsagan. Schelin har tolkat HD:s prejudikat som att kroppsspråk och ansiktsuttryck kan få betydelse för domstolens bedömning av trovärdigheten.⁸⁶ Gregow har dock framfört att försiktighet härmed är påkallad eftersom bedömningen annars riskerar att bli alltför subjektiv.⁸⁷ Schelin har också tolkat HD:s bedömningsgrunder som att bevisvärdet till viss del måste grundas på domarens intuitiva intryck av den fullständiga berättelsen.⁸⁸

Som negativt hjälpfaktum har HD anfört omständigheten att utsagan innehåller svårförklarliga punkter som ger anledning att tvivla på utsagans innehåll.⁸⁹ Schelin tolkar detta kriterium som att utsagan måste te sig rimlig och sannolik och att uppgifterna ska vara förenliga med varandra och inte motsägas av annan bevisning.⁹⁰ I de fall utsagan innehåller motstridiga eller orimliga uppgifter kan detta smitta av sig på den övriga berättelsen och kan sänka trovärdigheten för hela utsagan.⁹¹ På samma sätt kan delar av en utsaga som får stöd av annan bevisning fungera som positivt hjälpfaktum och ge ökad trovärdighet åt hela utsagan.⁹²

Sammanfattningsvis talar enligt HD följande kriterier för att det rör sig om en sanningsenlig utsaga:

- Utsagan är lång, sammanhängande och klar
- Utsagan är spontant avgiven och saknar överdrifter
- Utsagan är detaljrik
- Utsagan är konstant mellan olika tillfällen
- Utsagan är avgiven på ett trovärdigt sätt
- Utsagan saknar svårförklarliga moment
- Relevanta delar av utsagan stöds av annan bevisning

---

⁸⁴ NJA 1988 s. 40, NJA 1991 s. 83; Schelin, s. 166f.

⁸⁵ NJA 1988 s. 40, NJA 1991 s. 83 och NJA 1993 s. 616.

⁸⁶ Schelin, s. 170.

⁸⁷ Gregow, s. 519f.

⁸⁸ Schelin, s. 171.

⁸⁹ Se exempelvis NJA 1993 s. 616.

⁹⁰ Schelin, s. 167f.

⁹¹ Schelin, s. 171f.

⁹² NJA 1993 s. 616; Schelin, s. 172.

4 Metod

4.1 Inledande kommentar

För att uppfylla uppsatsens syfte kommer denna andra del av uppsatsen behandla två huvudområden. Jag kommer först att undersöka hur domstolar värderar vittnesutsagor och om det finns någon skillnad mellan bevisvärderingen av polisvittnesmål och civila vittnesmål. Detta kommer jag göra genom att genomföra en rättsfallsstudie vars metod jag beskriver nedan. Det andra området handlar om att analysera resultatet av rättsfallsstudien, vilket jag kommer göra med hjälp av vittnespsykologi som hjälpvetenskap. Syftet med analysen är att, utifrån rättsfallsstudiens resultat, undersöka om det finns risk för att polisvittnesmål övervärderas. Inom ramen för detta syfte kommer jag även problematisera domstolarnas användning av vissa hjälpfakta eftersom det kan ifrågasättas om de är lämpliga måttstockar för att avgöra bevisvärdet av en utsaga.

4.2 Beskrivning av metod

För att genomföra rättsfallsstudien har jag använt mig av s.k. *content analysis*. Metoden går ut på att samla ihop ett antal handlingar, exempelvis rättsfall inom ett visst område, systematiskt läsa dem, dokumentera ett antal fasta parametrar samt dra slutsatser om deras tillämpning och innebörd.⁹³ Metoden syftar *inte* till att analysera ett mindre antal specifikt viktiga rättsfall utan ska istället användas för att analysera en större mängd likvärdiga rättsfall och genom dem undersöka mönster i rättspraxis.⁹⁴ I den här uppsatsen kommer jag använda metoden för att studera domskälen, dvs. domstolens resonemang, men metoden kan även användas för att studera

---

⁹³ Hall & Wright, s. 64.

⁹⁴ Hall & Wright, s. 66.

domslut.⁹⁵ Tillvägagångssättet kan delas in i tre delar; (1) val av rättsfall (2) definition och dokumentation av specifika parametrar i rättsfallen och (3) kvantitativ analys av resultatet. Avseende steg 1 betonar metoden vikten av replikabilitet.⁹⁶ Istället för att lita på att uttolkaren av ett mindre antal rättsfall både har lyckats välja ut specifikt viktiga rättsfall och gjort en korrekt tolkning av dem, fungerar *content analysis* således genom att användaren noga förklarar urvalet av rättsfall med syfte att resultatet ska kunna reproduceras i senare studier.⁹⁷ Det innebär att användaren först måste avgöra vilken typ av rättsfall som kan tänkas besvara frågeställningarna, ta beslut om urvalskriterier, och sedan läsa rättsfallen.⁹⁸ Syftet med att tydliggöra urvalskriterierna innan genomgången av rättsfall är att undvika *bias* i urvalet, dvs. att rättsfall som stödjer användarens hypotes väljs ut framför andra.⁹⁹ Av samma anledning är det viktigt att i steg 2 definiera vilka parametrar i rättsfallen som ska dokumenteras innan alla rättsfall läses igenom. I metodens tredje och sista steg görs en kvantitativ systematisering av informationen i rättsfallen. Resultatet av denna kan användas för att beskriva mönster och samband i rättsfallen.¹⁰⁰ Jag kommer att redogöra för hur rättsfallen valts ut i kapitel 4.3.

Jag har valt att använda *content analysis* för att undersöka i vilken utsträckning vissa specifika hjälpfakta, dvs. omständigheter av betydelse för domstolens bevisvärdering, används vid bevisvärderingen av polisens och civilas vittnesmål. Metoden används också för att undersöka om det föreligger någon skillnad mellan de båda grupperna. Närmare förklaring av hur dessa hjälpfakta valts ut ges i kapitel 4.4. Metoden har dock ett begränsat användningsområde såtillvida att den kan förklara *vad* domstolarna gör, men inte *varför*.¹⁰¹ Metoden kan därför sägas ge mer bredd än djup. Ofta används metoden för att göra deskriptiva eller upplysande studier där undersökningen kan handla om exempelvis hur ett prejudikat

---

⁹⁵ Hall & Wright, s. 77.

⁹⁶ Hall & Wright, s. 79.

⁹⁷ Hall & Wright, s. 66.

⁹⁸ Hall & Wright, s. 79.

⁹⁹ Hall & Wright, s. 80.

¹⁰⁰ Hall & Wright, s. 81.

¹⁰¹ Hall & Wright, s. 83.

eller en ny lag påverkar domstolarnas dömande.¹⁰² Eftersom en dom fungerar som ett kommunikationsmedel, inte bara till de inblandade parterna utan också till andra jurister och intresserade, lämpar sig *content analysis* också bra för att studera olika aspekter av juridisk metod. Ett vanligt användningsområde i den kategorin är exempelvis att undersöka vilka metoder gällande tolkning och argumentation domstolen använder sig av.¹⁰³ Som nämnts tidigare sträcker sig dock syftet med uppsatsen något längre än att göra en deskriptiv studie av domstolarnas bevisvärdering och därför kommer rättsfallsstudiens resultat analyseras med vittnespsykologi som hjälpvetenskap.

Ett problem med *content analysis* kan vara att det inte utan vidare går att utgå från att domaren i domskälen ger en fullständig redogörelse av vilka skäl domstolen beaktat vid sin bevisvärdering.¹⁰⁴ Likaså går det inte med säkerhet att veta om alla relevanta fakta återges i domen. Metoden har därför sina begränsningar vad gäller möjligheten att förutsäga vilka fall som kommer att dömas på det ena eller andra sättet. När syftet, som i detta fall, är att undersöka mönster i domstolens resonemang kring vittnesmål lämpar sig dock metoden bra eftersom det genom undersökning av ett flertal domar går att få en bra bild av hur domstolarna resonerar.¹⁰⁵ Viktigt att veta är också att det under rubriken ”Domskaäl” ibland finns sådant som egentligen hör hemma under rubriker såsom ”Bakgrund” eller ”Utredningen”. Exempel på det kan vara att domstolen i domskälen återger huvuddragen i ett vittnesmål utan att göra en värdering av själva vittnesmålet. I sådana fall finns det oftast en underrubrik som benämns exempelvis ”Tingsrättens bedömning” där de egentliga domskälen kan utläsas. Det är, oavsett domens rubriksättning, alltid domstolens resonemang kring *bevisvärdering* som analyseras i rättsfallsstudien.

---

¹⁰² Hall & Wright, s. 91.

¹⁰³ Hall & Wright, s. 93.

¹⁰⁴ Domstolen är dock skyldig att ange skäl för sin dom, se närmare under kapitel 2.

¹⁰⁵ Hall & Wright, s. 100.

4.3 Urval av rättsfall

Eftersom studien inte avser att fastställa gällande rätt, utan istället undersöka hur domstolarna resonerar avseende bevisvärderingen av vittnesmål, har jag valt att inte undersöka domar från HD. Istället har domar från tingsrätt och hovrätt valts ut. Detta ligger också i linje med mitt metodval, eftersom *content analysis* bygger på att det inte föreligger alltför stor diskrepans i juridisk status mellan de undersökta rättsfallen.¹⁰⁶ För att underlätta utsökningen av rättsfall som innehöll civila vittnen använde jag dock endast tingsrättsdomar. Utsökningen av rättsfall gjordes således i två steg, där jag i första utsökningen fokuserade på rättsfall med polisvittnen och i andra utsökningen fokuserade på rättsfall med civila vittnen. Urvalet av *samtliga* rättsfall gjordes med följande kriterier:

- Det är ett brottmål
- Polisvittnesmålet/vittnesmålet nämns i domskälen
- Den tilltalade förnekar brott och/eller faktiska omständigheter
- Rättsfallet innehåller inte fler än tio vittnen

Jag har valt att studera fall där den tilltalade förnekar eftersom ett erkännande ofta tillmäts högt bevisvärde av domstolen vilket kan medföra att övrig bevisning inte ges särskilt mycket utrymme i domskälen. Jag har också valt att inte ta med rättsfall som innehåller fler än tio vittnen vilket kan motiveras av att sådana rättsfall ofta är långa och omständliga och därför måste väljas bort av tidsskäl. Under arbetets gång har jag fått justera mina kriterier något eftersom jag stött på nya omständigheter av betydelse. Vid genomläsning av rättsfallen har jag därför valt bort rättsfall som endast innehöll vittnesmål från barn¹⁰⁷ eftersom det är svårt att göra en rättvis jämförelse mellan barns och vuxnas vittnesmål. Vittnesmål som *inte* avgavs

---

¹⁰⁶ Hall & Wright, s. 83f.

¹⁰⁷ Med barn räknar jag personer under 15 år. Det kan motiveras av att barn under 15 år inte utan vidare får höras som vittne (36 kapitlet 4 § rättegångsbalken) och därför troligen inte bedöms på samma sätt som vuxna.

under ed togs inte heller med i den slutliga sammanställningen eftersom avgivande av ed kan påverka bevisvärderingen.¹⁰⁸

För att hitta rättsfall som innehåller polisvittnesmål genomförde jag sökningar i Infotorgs rättsbank. Sökningen gjordes genom att under kategorin *fria sökord* skriva in att domen skulle innehålla ett eller flera av orden: polisvittne*, ”polis som vittne” samt ”vittne som är polis”. Avseende hovrätt fick jag genom denna sökning fram 196 träffar och avseende tingsrätt 406 träffar. Därefter valde jag att av hovrättsavgörandena gå igenom rättsfall från 2016 (7 träffar), 2015 (41 träffar) och 2014 (36 träffar), och av tingsrättsavgörandena gå igenom rättsfall från 2015 (113 träffar). Vid *samtliga* sökningar sorterades träffarna på relevans.

Jag gick i ett första skede igenom samtliga träffar från hovrätten (84 stycken) och fick genom de uppsatta kriterierna ut 36 rättsfall. Jag valde bort fall där själva överklagandet inte rörde den del av åtalet som innehåller vittnesbevisning. Därefter gick jag i kronologisk ordning igenom träffarna från tingsrätten och valde ut de 36 första rättsfallen som matchade mina kriterier. Jag valde bort de rättsfall som överklagats och där jag istället hade hovrättens avgörande. När jag vid ett senare skede läste igenom rättsfallen igen sällades 14 rättsfall från hovrätten bort eftersom de vid närmare läsning inte matchade mina kriterier. Kvar blev således 36 rättsfall från tingsrätt och 22 rättsfall från hovrätt, sammanlagt 58 rättsfall. För att få ett bredare underlag gjorde jag därefter en ny sökning med samma kriterier och gick igenom rättsfall från tingsrätterna från 2014. Från de 111 träffarna valde jag sedan ut de 14 första som matchade mina kriterier och där jag inte redan hade valt ut hovrättens avgörande i samma fall. Totalt fick jag således fram 72 rättsfall.

För att kunna göra en jämförande studie, och se om det föreligger någon skillnad i domstolarnas bevisvärdering av polisvittnesmål i jämförelse med civila vittnesmål, sökte jag därefter fram 72 rättsfall där civila vittnen förekom. På grund av tidsskäl valde jag att endast söka efter tingsrättsdomar. Jag började med att, från de rättsfall jag redan samlat in

---

¹⁰⁸ Alla vittnen utom närstående till den tilltalade avger i regel sitt vittnesmål under ed, se mer om detta ovan, i kapitel 2.

avseende polisvittnesmål, plocka ut de rättsfall där även civila vittnen förekom. Det resulterade i 14 tingsrättsfall. Därefter gjorde jag en sökning på Infotorgs rättsbank på samma sätt som ovan fast med sökordet vittne* under *fria sökord*. Jag begränsade min sökning genom att ange att följande ord inte skulle förekomma i domen: polisvittne* ordningsvakt* väktare*. Anledningen till att jag tog bort polisvittnen, ordningsvakter och väktare från sökningen var att jag befarade att jag skulle få allt för många träffar som bara innehöll sådana typer av vittnen. Jag begränsade min sökning till domar från 2015 och fick fram 17 862 träffar. Av sökträffarna valde jag ut de 58 första rättsfallen som matchade de ovanstående kriterierna.

Totalt användes således 130 rättsfall i min rättsfallsstudie. Jag har valt att använda mig av rättsfall som ligger nära i tiden (2014, 2015 och 2016) eftersom jag är intresserad av domstolarnas bevisvärdering så som den ser ut idag. Eftersom jag vill undersöka generella mönster i svenska domstolars bevisvärdering av vittnesmål har jag använt mig av slumpmässigt utvalda rättsfall från domstolar över hela Sverige.

Vad som möjligen kan påverka bevisvärdet av en utsaga är vilken typ av brottslighet det handlar om. Även om förekomsten av ett differentierat beviskrav tillbakavisas inom doktrinen, kan det inte uteslutas att brottstyp har betydelse för domstolens bevisvärdering. Rättsfallen i rättsfallsstudien har dock valts ut slumpmässigt med avseende på typ av brott vilket innebär att enkla trafikbrott blandas med mordförsök och narkotikabrott. Skulle det föreligga ett differentierat beviskrav kan rättsfallsstudiens resultat därför vara något snedvridna, förutsatt att typen av brott inte är så fördelade mellan de olika rättsfallen att de ”tar ut” varandra. Om ett differentierat beviskrav inte föreligger, utan endast olika krav på utredningens robusthet, föreligger samma problematik. Detta är dock bara ett problem om domstolarna fäster vikt vid typ av brott när de bedömer en vittnesutsaga, vilket visserligen inte kan uteslutas. Egentligen bör varken olika beviskrav eller olika krav på robusthet påverka andelen hjälpfakta eller vilken typ av hjälpfakta som används i en bevisvärderingssituation. Är vittnesutsagan sammanhängande bör den anses vara det oavsett vilken brottstyp det rör sig om.

Ytterligare en utelämnad aspekt är kön. Ungefär tre av fyra arbetande poliser är män¹⁰⁹ vilket innebär att åtminstone en del av skillnaden mellan polisvittnen och civila vittnen skulle kunna bero på kön och inte yrkesstatus (förutsatt att fördelningen på övriga vittnen är 50/50). Jag tar dock ingen hänsyn till detta i min studie utan ser det som en intressant aspekt att följa upp i framtida studier.

4.4 Val av hjälpfakta

Med rättsfallsstudien ville jag ta reda på hur domstolarna värderar vittnesutsagor från poliser respektive civila vittnen. De parametrar jag valde att undersöka var vilka hjälpfakta, dvs. vilka omständigheter som används för att värdera utsagan (bevisfaktumet), som användes för att bedöma vittnesmålet. Som redan nämnts är hjälpfakta av central betydelse för bevisvärderingen av vittnesutsagor eftersom det utan dem inte går att bilda sig någon uppfattning om sanningshalten i utsagan. Hjälpfakta är därför en relevant jämförelseparameter för att undersöka skillnaden på domstolars bevisvärdering av polisvittnesmål och civila vittnesmål. Det har dock inte varit möjligt, och inte heller önskvärt, att undersöka samtliga hjälpfakta domstolen kan tänkas använda. De hjälpfakta jag valt att undersöka har valts ut med syfte att kunna göra en jämförelse mellan polisvittnen och civila vittnen. Det innebär att i och för sig vanligt förekommande hjälpfakta i viss utsträckning har valts bort från att ingå i rättsfallsstudiens undersökning. Till exempel har hjälpfakta som hänför sig till promemorior och rapporter inom polisen (polis-PM) och huruvida vittnet är bekant med någon av de inblandade *inte* ingått i undersökningen. Detta eftersom det kan antas att civila vittnen inte skriver polis-PM och att polisvittnen mycket sällan är bekanta med någon av de inblandade. Dessa hjälpfakta går därför inte att jämföra på ett relevant sätt mellan de olika grupperna.

En potentiell brist i rättsfallsstudien är därför att resultatet inte ger en heltäckande jämförelse mellan fördelningen mellan positiva och negativa

---

¹⁰⁹ Statistiska centralbyrån, *Könsstruktur per utbildning och yrke 1990-2030*, s. 42.

hjälpfakta avseende polisvittnen och civila vittnen. Eftersom jag bl.a. valt att undersöka hjälpfakta som av HD lyfts fram som relevanta kan det dock förväntas att de är några av de vanligast förekommande hjälpfaktumen vid bevisvärdering av utsagor. Det finns därför skäl att anta att de hjälpfakta jag inte tagit med i jämförelsen inte skulle åstadkomma någon stor förändring av slutresultatet.

Av samtliga vittnesmål i rättsfallen noterades följande *positiva* hjälpfakta:

- Tydlig/sammanhängande redogörelse
- Detaljerad redogörelse
- Tillförlitlig/trovärdig berättelse
- Spontan berättelse utan överdrifter
- Berättat på ett trovärdigt sätt/framstått som trovärdig
- Hög grad av säkerhet i sina uttalanden
- Iakttagelse i dagsljus
- Iakttagelse på nära håll

Av samtliga vittnesmål i rättsfallen noterades följande *negativa* hjälpfakta:

- Brist på detaljer i berättelsen
- Brister i utsagan (ej sammanhängande, tydlig, klar etc.)
- Ändrat/lagt till sin berättelse utan godtagbar förklaring
- Uppgett att minnet försämrats/dåliga minnesbilder/osäker
- Dålig uppsikt eller sikt/ej sett hela händelseförloppet
- Iakttagelse på långt avstånd
- Iakttagelse i mörker
- Iakttagelse under kort tid

De av HD uppställda kriterierna på en sanningsenlig utsaga har valts ut eftersom de kan förväntas efterföljas av underrätterna vilket innebär att de bör vara vanligt förekommande. Dessutom lämpar de sig väl för en jämförande studie eftersom majoriteten av dem kan förekomma ifråga om både polisvittnen och civila vittnen. Här har jag dock valt bort kriteriet

”stöds av annan bevisning” eftersom ett sådant hjälpfaktum kan ha väldigt olika styrka beroende vad för typ av annan bevisning det rör sig om. Det hade därför varit svårt att göra en relevant jämförelse mellan de olika vittnesgrupperna. Jag har inte heller med kriteriet ”konstant mellan olika tillfällen” eftersom polisvittnen sällan förhörs innan huvudförhandling utan istället ofta avger sin tidigare ”utsaga” i en rapport.

Under min inläsning av det vittnespsykologiska materialet framkom det i en studie gjord av Christianson och Ehrenkrona att domstolsaktörer använder ett vittnets grad av säkerhet på sina uttalanden som ett positivt hjälpfaktum till styrkande av trovärdigheten.¹¹⁰ Samtidigt fann jag att den psykologiska forskningen endast funnit ett svagt samband mellan en persons säkerhet och korrekthet.¹¹¹ Jag tyckte därför att det skulle vara intressant att undersöka om det förelåg någon skillnad mellan hur ofta domstolen anser att hjälpfaktumet förekommer hos polisvittnen jämfört med civila vittnen. Eftersom yttre omständigheter, såsom ljusförhållanden, har betydelse för hur väl vi uppfattar och minns händelser ville jag också undersöka om domstolen fäster vikt vid sådana faktorer och om det är någon skillnad vid bedömningen av polisvittnesmål och civila vittnesmål. Av vittnesmålen i rättsfallen noterades också två olika resonemang som inte utan vidare kan kategoriseras som negativa eller positiva hjälpfakta:

- Det saknas skäl/har ej framkommit skäl att ifrågasätta uppgiften
- Det saknas skäl/har ej framkommit skäl att tro att vittnet medvetet lämnat felaktiga uppgifter

När jag i början av mitt arbete läste in mig på rättsfall, som sedan inte användes i rättsfallsstudien, noterade jag att dessa resonemang var relativt vanligt förekommande när domstolen bedömde utsagor i rätten. Båda resonemangen skulle lite slarvigt kunna kategoriseras som positiva hjälpfakta men egentligen är kategoriseringen av resonemangen beroende av utredningens robusthet. Om utredningen inte är robust är det faktum att det

---

¹¹⁰ Christianson & Ehrenkrona, s. 124f.

¹¹¹ Granhag & Christianson, s. 286f; Christianson & Ehrenkrona, s. 126. Se ytterligare resonemang om detta i kapitel 5.

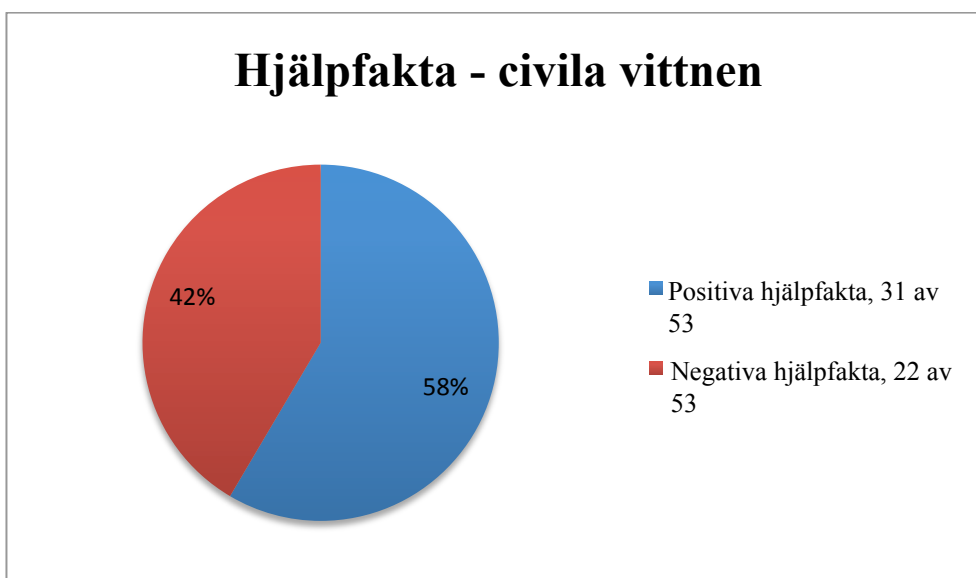
inte framkommit skäl att ifrågasätta uppgiften bara en konsekvens av utredningens brister. Om det däremot rör sig om en robust utredning kan avsaknaden av skäl att ifrågasätta uppgiften fungera som positivt hjälpfaktum vid bevisvärderingen av utsagan. Här kan det visserligen förhålla sig annorlunda när domstolen uttrycker det som att det *saknas* skäl, eftersom det ger intryck av att alla omständigheter är utredda. Min tolkning är dock att de båda uttrycken används synonymt av domstolen och att båda formerna av de två resonemangen används som positiva hjälpfakta i förhållande till vittnesutsagor. Även om resonemangen är svårtolkade tyckte jag att de var relevanta att ha med i min rättsfallsstudie eftersom de tydligt uttrycker en värdering av själva utsagan och personen som avger utsagan.

Själva förfarandet gjordes genom att jag läste igenom samtliga rättsfall och noterade i ett utformat Excel-blad varje gång domstolen vid bevisvärderingen av vittnesutsagan tog upp något av de undersökta hjälpfaktumen. Eftersom varje rättsfall kan innehålla ett flertal olika hjälpfaktum har jag kunnat få fler antal noteringar än vad jag har rättsfall. Att tänka på är också att ett rättsfall kan innehålla flera åtalspunkter och flera vittnesmål. Ett och samma rättsfall kan därför ge upphov till många noteringar i Excel-bladet. Det omvända gäller förstås också, det kan vara så att inga av de kriterier jag undersöker förekommer i ett visst rättsfall varför rättsfallet i sådana fall inte kommer ge några noteringar i Excel-bladet.

5 Analys

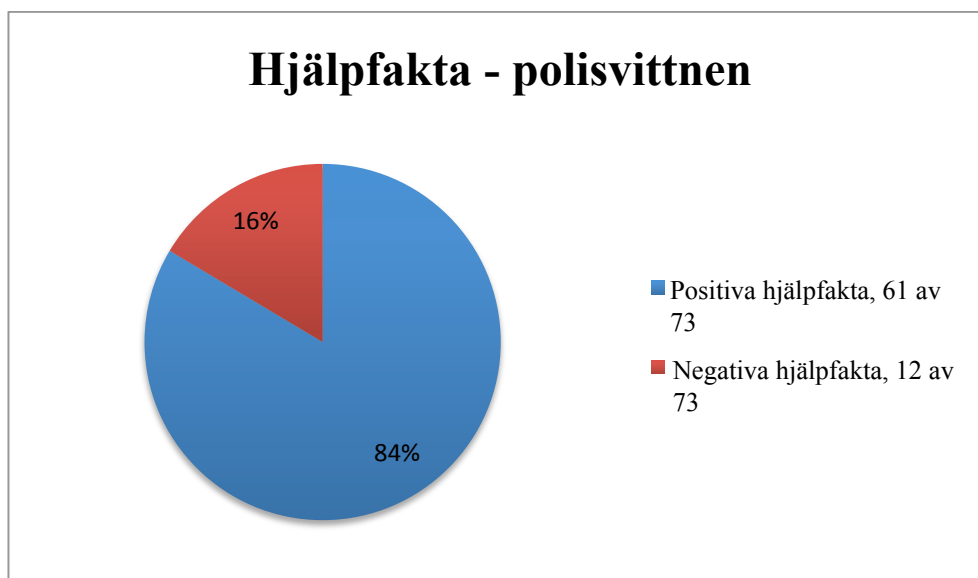
5.1 Resultat

I figur 1.1 och 1.2 redovisas fördelningen mellan positiva och negativa hjälpfakta¹¹² avseende civila vittnen respektive polisvittnen. Positiva och negativa hjälpfakta nämndes 53 gånger avseende civila vittnen och 73 gånger avseende polisvittnen i de undersökta rättsfallen. Andelen negativa hjälpfakta som nämndes i bevisvärderingen var 42 % avseende civila vittnen och 16 % avseende polisvittnen. Positiva hjälpfakta nämndes på motsvarande sätt 58 % gällande civila vittnen och 84 % avseende polisvittnen. Som jag kommer att diskutera nedan innebär detta resultat rimligen att vittnesutsagor från poliser generellt tillmäts ett högre bevisvärde av domstolen än vad civila vittnesmål gör.

Figur 1.1

¹¹² Positiva hjälpfakta stärker bevisvärdet av bevisfaktumet (vittnesutsagan) och negativa hjälpfakta försvagar bevisvärdet av bevisfaktumet.

Figur 1.2

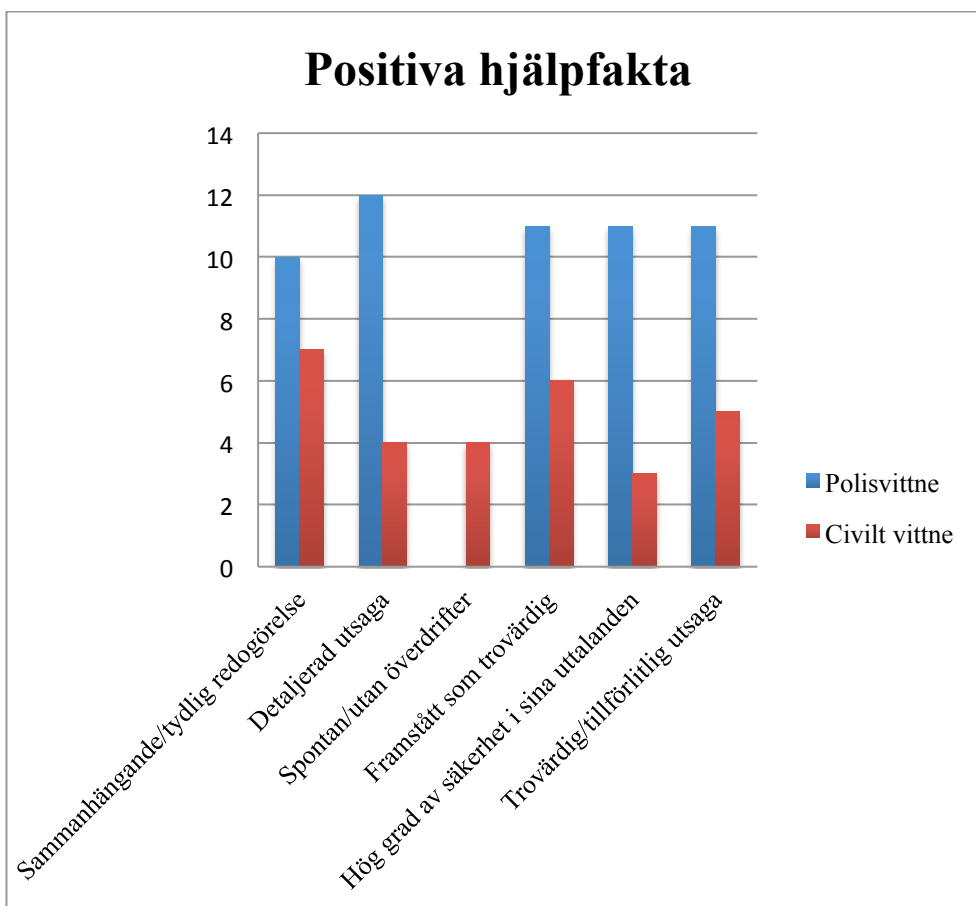
I figur 2.1 redovisas förekomsten av positiva hjälpfakta som har med själva utsagan att göra och i figur 2.2 hjälpfakta avseende själva iakttagelsen (jag kallar dem positiva *yttre* hjälpfakta).

Alla positiva hjälpfakta i figur 2.1, förutom att utsagan är spontan och utan överdrifter, var vanligare förekommande vid bevisvärderingen av polisvittnesmål än vittnesmål från civila. Att utsagan var detaljrik lyftes fram 12 gånger i bevisvärderingen av polisvittnesmål, jämfört med motsvarande 4 gånger i civila vittnesmål. Resultatet är signifikant eftersom nollhypotesen att proportionerna skulle vara lika mellan polisvittnen och civila vittnen kan förkastas ($p=0,01695$). Att vittnet hade en hög grad av säkerhet i sina uttalanden lyftes fram 11 gånger för polisvittnena och 3 gånger för de civila vittnena. Även detta resultat är signifikant ($p=0,01222$). Gällande de yttre positiva hjälpfaktumen i figur 2.2 var fördelningen av positiva hjälpfakta jämnare mellan polisvittnen och civila vittnen och förekomsten var låg i båda grupperna.

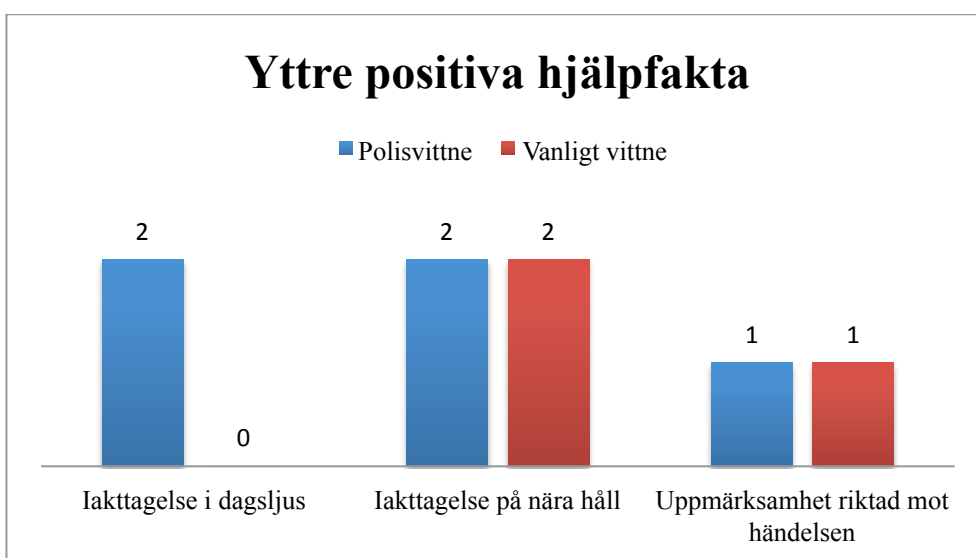
Motsvarande negativa hjälpfakta presenteras inte i diagram. Anledningen till det är att det skulle ta mycket plats i uppsatsen utan att tillföra någon information av intresse. Resultatet av de negativa hjälpfaktumen speglar resultatet av de positiva hjälpfaktumen, dvs. de förekommer oftare vad gäller civila vittnen än polisvittnen. Avseende yttre

negativa hjälpfakta förekommer de, liksom yttre positiva hjälpfakta, inte i särskilt stor utsträckning i någon av de undersökta grupperna.

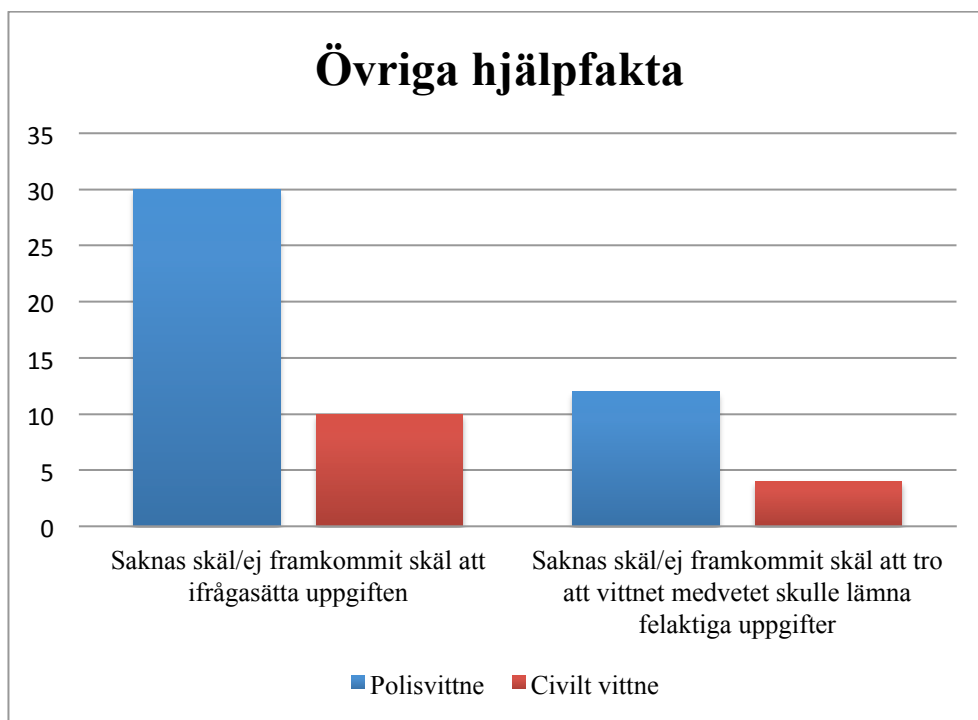

Figur 2.1

Figur 2.2

I figur 3 redovisas de övriga resonemang domstolen använder sig av i sin bevisvärdering och som jag valt att undersöka i min jämförelse. I de analyserade rättsfallen förekom resonemang av typen ”det saknas skäl/har inte framkommit skäl att ifrågasätta uppgiften” 30 gånger vad gäller polisvittnesmål och 10 gånger vad gäller civila vittnesmål. Resultatet är signifikant eftersom hypotesen att proportionerna skulle vara lika mellan polisvittnen och civila vittnen kan förkastas med hög säkerhet ($p=0,0002253$). Att det saknas skäl/inte har framkommit skäl att tro att vittnet medvetet skulle lämna felaktiga uppgifter förekom 12 gånger avseende polisvittnesmål respektive 4 gånger avseende civila vittnesmål. Även detta resultat är signifikant ($p=0,01695$).

Figur 3

5.2 Poliser – mer pålitliga vittnen?

Rättsfallsstudiens resultat visar att det finns en påtaglig skillnad mellan hur ofta vissa hjälpfakta används beroende på om vittnet är polis eller inte.

Generellt använder domstolen *positiva* hjälpfakta i stor utsträckning vad gäller polisvittnen medan det för civila vittnen föreligger en jämnare fördelning mellan positiva och negativa hjälpfakta. Eftersom positiva hjälpfakta höjer bevisvärdet av en utsaga kan det betyda att polisens utsagor i genomsnitt värderas högre än civila vittnens utsagor. Argument mot ett sådant antagande skulle vara att det beror på vad vittnesutsagan från början har för bevisvärde. Om polisvittnesmål startar på ett bevisvärde som är *lägre* än vanliga vittnesmål krävs det mer positiva hjälpfakta för att höja dem till samma värde som de civila vittnesmålen. Det är dock inte troligt att det förhåller sig på det sättet. Det ligger närmre till hands att anta att polisvittnesmål börjar på ett *högre* bevisvärde än civila vittnesmål eftersom poliser i egenskap av sin yrkesroll anses inneha en viss grundtrovärdighet.¹¹³ Om det åtminstone förutsätts att polisvittnen och civila vittnen börjar på *samma* bevisvärde blir effekten av att domstolen använder betydligt fler positiva hjälpfakta vid bevisvärderingen av polisvittnen att polisvittnesmålet tillmäts ett högre bevisvärde. Men är det ett problem? Svaret beror naturligtvis på *varför* polisens vittnesmål värderas högre. Om poliser generellt faktiskt *är* mer pålitliga som vittnen är det också rimligt att tillmäta deras vittnesmål högre bevisvärde.

Poliser förekommer av naturliga skäl ofta som vittnen i domstolen och att låta en polis vittna är ofta till stor fördel för åtalet eftersom det är en vanlig uppfattning att poliser är bättre vittnen än civila. Detta dels på grund av att de antas ha bättre förutsättningar att uppfatta och minnas specifika händelser och dels för att de antas sakna personligt intresse i att uppfatta en händelse på något speciellt sätt.¹¹⁴ Dessutom är poliser i allmänhet duktiga på att framträda i rätten, de vet vad som är relevant och de är tydliga, sammanhängande och säkra i sina vittnesmål.¹¹⁵ Forskning har också visat att tidigare erfarenhet från ett visst område, exempelvis från att bevittna våldshändelser, är en viktig faktor för hur väl en person minns olika händelser.¹¹⁶ Trots det har jag, under min inläsning av ämnet, inte hittat

---

¹¹³ Se nedan om polisens ”trovärdighetsbonus”.

¹¹⁴ Smith, s. 581f; Diesen, s. 89.

¹¹⁵ Smith, s. 336.

¹¹⁶ Lindholm m.fl., 1997, s. 433f; Christianson m.fl., 1998, s. 61.

något starkt stöd för att det skulle finnas någon större skillnad mellan civila vittnen och polisvittnen när det kommer till att minnas händelser relaterade till brott. I en brittisk studie¹¹⁷, exempelvis, fick en grupp erfarna poliser, en grupp nya poliser, och en grupp civila titta på en video som innehöll ett antal misstänkta omständigheter. Uppgiften var att rapportera möjliga brott som skedde i videon. Resultatet av studien visade ingen signifikant skillnad mellan polisgrupperna och den civila gruppen avseende rapporterade korrekta incidenter. Däremot tenderade poliserna att fokusera på en typ av incident mer än andra. De oerfarna poliserna tenderade exempelvis att rapportera fler trafikincidenter till nackdel för andra brott och omständigheter.¹¹⁸ En annan studie, där deltagarna fick se en videofilm som visade ett antal brottsliga händelser, visade att poliserna rapporterade fler *påstådda* stölder än civila men att de inte var bättre än civila på att rapportera *faktiska brott*.¹¹⁹ Det finns också en studie gjord av nederländska forskare som funnit att poliser ofta är säkrare på sina iakttagelser än andra vittnen, utan att för den skull vara mer korrekta.¹²⁰ Att poliser skulle vara mer säkra utan att vara mer korrekta, menar jag, talar snarare för att poliser är mindre pålitliga vittnen än civila eftersom felaktiga detaljer kan göra större skada för ett brottmål än avsaknaden av detaljer. Framför allt om den tilltalade blir dömd för ett brott på felaktiga grunder istället för att frias på grund av att bevisningen inte når upp till bortom rimligt tvivel. Därför är det något oroande att polisvittnen, enligt rättsfallsstudien, bedöms vara mer säkra i sina uttalanden än civila vittnen, och att domstolen bedömer detta som något som *ökar* bevisvärdet.¹²¹ Jag kommer att diskutera detta mer i kapitel 5.3.

Jag har dock funnit studier som visar att poliser kan vara bättre vittnen vad gäller vissa aspekter av ett brott. I en svensk studie¹²², gjord av Sven Å Christiansson, Ingemar Karlsson och Leif GW Persson, undersöktes hur

---

¹¹⁷ Ainsworth, 1981.

¹¹⁸ Ainsworth, 1981, s. 231.

¹¹⁹ Se Christianson m.fl., 1998, s. 60 & Lindholm m.fl., 1997, s. 433 med vidare hänvisningar.

¹²⁰ Se Smith, s. 582 med vidare hänvisningar.

¹²¹ Se figur 2.1.

¹²² Christianson m.fl., 1998.

olika grupper av vittnen mindes ett våldsbrott. Grupperna, som bestod av studenter, lärare, polisrekryter och poliser, fick se en serie bilder där en kvinna i en park blev överfallen av en man med kniv. Resultatet visade att poliser hade högre andel korrekta minnen av händelsen än de andra grupperna, inklusive polisrekryterna.¹²³ Det var dock inte så att poliserna presterade bättre på alla områden av händelsen, de var exempelvis inte bättre än de andra grupperna på att minnas detaljer kring brottsoffret.¹²⁴ I studien ansågs det dock inte visat att poliser generellt skulle ha bättre minne än andra.¹²⁵ Att denna studie skiljde sig från tidigare studier på området, som inte kunnat visa någon större skillnad mellan polisvittnen och civila vittnen, förklarades av att tidigare studier använt sig av mer neutralt material och att bevittnande av våldsbrott skapar mer stress hos personer som inte är vana att se sådana händelser.¹²⁶ Detta, menar jag, är möjligen ett argument för att beakta typ av brottslighet och typ av vittne vid bevisvärderingen av vittnesutsagor. Studien ger dock inte stöd för att polisvittnesmål generellt bör tillmätas högt bevisvärde eftersom resultatet endast visar ett relativt begränsat område där poliser presterar bättre än civila.

En annan svensk studie¹²⁷, där poliser och civila fick se två olika versioner av en video som visade ett simulerat våldsamt rån, kom fram till att poliserna var bättre på att minnas detaljer om den misstänktes utseende samt att de var bättre på att identifiera den kniv som använts av den misstänkte. De var däremot inte bättre på att minnas andra omständigheter kring rånet, såsom detaljer kring brottsoffret, andra närvarande och föremål.¹²⁸ I en nyligen utkommen studie¹²⁹, utförd av brittiska och amerikanska forskare, undersöktes skillnaden mellan vittnesmål från aktivt deltagande poliser och observerande poliser vid ett scenario med en beväpnad gärningsperson. Grupperna delades in i par där den ena i paret var beväpnad och instruerad att agera som om scenariot var på riktigt och den

---

¹²³ Christianson m.fl., 1998, s. 59.

¹²⁴ Christianson m.fl., 1998, s. 69.

¹²⁵ Christianson m.fl., 1998, s. 71.

¹²⁶ Christianson m.fl., 1998, s. 69f.

¹²⁷ Lindholm m.fl., 1997.

¹²⁸ Lindholm m.fl., 1997, s. 441.

¹²⁹ Hope m.fl., 2016.

andra var instruerad att bara observera. Efter scenariot skulle båda i paret skriva en fri rapport och besvara slutna frågor. Resultatet visade att de poliser som tilldelats en aktiv roll mindes betydligt färre korrekta detaljer om den kritiska fasen i scenariot än den observerande polisen. Till exempel rapporterade en femtedel av de aktiva poliserna att gärningspersonen hade höjt sitt vapen, trots att det aldrig skett.¹³⁰ Det var dock ingen skillnad mellan de aktiva och observerande poliserna vad gäller *andelen* rapporterad information som var korrekt.¹³¹ De aktivt deltagande poliserna rapporterade dock mer inkorrekt information om gärningspersonens vapen än de observerande poliserna. Anledningen till att de aktiva poliserna hade sämre minne av vapnet kunde enligt studien bero på att de var utsatta för högre stressnivåer, vilket kan leda till försämrad minnesfunktion.¹³² Även om poliser i vissa situationer tycks vara bättre på att minnas detaljer om exempelvis gärningspersonens vapen verkar det alltså som att de i andra situationer, där faran är mer akut, får försämrad förmåga att minnas. Dessa resultat kan därför också ses som argument för att i bevisvärderingen beakta vilken typ av brott det rör sig om, men även vilken roll vittnet haft i den aktuella situationen.

Sammanfattningsvis är det svårt att dra några slutsatser om huruvida poliser har bättre, eller sämre, förmåga att iaktta och minnas detaljer kring en brottslig händelse än civila. Det verkar i alla fall inte finnas något generellt mönster som tyder på att så är fallet, utan förmågan att minnas är bland annat kopplat till yttre omständigheter. Det tycks därför inte finnas några objektiva skäl till varför polisens vittnesmål generellt bör värderas högre än civilas. Istället bör en noggrann bedömning göras i varje enskilt fall. Vad som är tydligt från rättsfallsstudien är dock att polisvittnesmålen i högre utsträckning uppfyller de positiva hjälpfakta domstolen använder, och därför tillmäts ett högre bevisvärde. Men om poliser generellt sett inte är bättre på att iaktta och minnas händelser än civila, finns det då skäl att ifrågasätta dessa hjälpfakta?

---

¹³⁰ Hope m.fl., 2016, s. 23.

¹³¹ Hope m.fl., 2016, s. 30.

¹³² Hope m.fl., 2016, s. 31.

5.3 Domstolens användning av hjälpfakta

Bevisvärderingen är fri. Domaren ska vara objektiv men får i sin bevisvärdering använda sig av sådant som är *allmänt veterligt*. Är det allmänt veterligt att ett säkert uttalande är ett bra mått på uttalandets tillförlitlighet? Eller att en detaljerad utsaga är mer tillförlitlig än en som lider brist på detaljer? Många skulle nog säga att HD:s bild av vad som utgör en sanningsenlig utsaga stämmer ganska väl överens med vad det sunda förnuftet säger oss om hur en lögn skiljer sig från en sanning. Det sunda förnuftet har dock ibland mycket lite med vetenskap att göra. Inom psykologin har det sedan länge varit känt att det finns en skillnad mellan hur människor uppfattar världen och hur världen verkligen är.¹³³ Vi tror oss exempelvis kunna avgöra om någon ljuger, men egentligen är människor inte mycket bättre än slumpen på att skilja en sanningsenlig utsaga från en osann sådan.¹³⁴ Det finns inte heller särskilt starkt stöd för att personer som i sitt yrke arbetar med att skilja lögn från sanning skulle vara bättre än genomsnittspersonen på att avslöja en lögn.¹³⁵

Avsaknaden av hjälpfaktumen att berättelse är lång, klar och sammanhängande eller att den är detaljerad behöver *inte* indikera att berättelsen på något sätt är osann. Det mänskliga minnet följer nämligen sällan en röd tråd utan består snarare av oordnade skärvor vilket kan göra att det är svårt att presentera en sammanhängande berättelse.¹³⁶ Beroende på vad det är vi upplever minns vi också saker med fler eller färre detaljer. Där minnet av en känslomässig händelse ofta innehåller många detaljer tenderar minnet av en vardaglig och neutral händelse till exempel vara relativt detaljfattig. Minnet av känslomässiga händelser tenderar också att vara mer motståndskraftiga mot yttre påverkan och mer bestående över tid.¹³⁷ Att hjälpfaktumen faktiskt föreligger i ett visst fall behöver heller inte indikera att berättelsen är sann. En roman är till exempel ofta sammanhängande,

---

¹³³ Christianson & Ehrenkrona, s. 51.

¹³⁴ Granhag & Christianson, s. 381f; Christianson & Ehrenkrona, s. 57f.

¹³⁵ Granhag & Christianson, s. 382.

¹³⁶ Christianson & Ehrenkrona, s. 77.

¹³⁷ Christianson & Ehrenkrona, s. 70.

lång, klar och detaljerad utan att berättelsen för den skull återspeglar en faktisk händelse.¹³⁸ Det mänskliga minnet kan också fungera så att upplevelser av upprepade händelser lätt flyter samman och bildar vad som inom psykologin kallas *schematiska minnen*. Dessa minnen är ofta ganska fattiga på detaljer som kan kopplas till en viss tidpunkt och istället återges minnen om ”hur det brukar vara”.¹³⁹ Diesen har påpekat att detta är en risk när det kommer till polisvittnen. Eftersom poliser bevittnar många brott i sitt arbete är det, när det gått en tid sedan den specifika händelsen, stor risk att den flyter ihop med andra, liknande, incidenter. Mot bakgrund av detta är det något märkligt att polisvittnesmål, enligt rättsfallsstudien, bedöms vara mer detaljerade än civila vittnesmål.¹⁴⁰ En förklaring till det skulle dock kunna vara att poliser ofta skriver rapporter efter en händelse vilket, förutsatt att de läser sin rapport innan huvudförhandling och att det är tillräckligt detaljerat, kan hjälpa dem att minnas händelsen bättre. En annan förklaring, som Diesen har framhållit, kan vara att poliser fyller ut sitt bristfälliga minne med detaljer från polisrutiner och tidigare erfarenheter.¹⁴¹ På det sättet kan polisvittnena lyckas presentera en detaljerad berättelse, utan att för den skull komma närmare en korrekt beskrivning av den aktuella händelsen. En uppenbar risk med sådana vittnesmål, menar jag, är att nyanser av händelsen inte framkommer vilket i förlängningen kan leda till en felaktig dom. Enligt mig är dock den rimligaste förklaringen till rättsfallsstudiens resultat förmodligen en blandning av de två ovanstående. Därför är det viktigt att domstolen inte utan vidare använder detaljrikedom som positivt hjälpfaktum vid bedömningen av polisvittnesmål, utan det bör läggas vikt vid var detaljerna kommer ifrån. Har polisen till exempel läst sin rapport innan huvudförhandling och innehåller den i så fall tillräckligt med detaljer? Eller menar polisen i sitt vittnesmål att eftersom hen ”alltid” gör på ena eller andra sättet *måste* det ha förhållit sig på samma sätt denna gång? I det sistnämnda fallet finns det anledning att vara medveten om att detaljerna i berättelsen kan ha mycket lite med den faktiska händelsen att göra.

---

¹³⁸ Christianson & Ehrenkrona, s. 85f.

¹³⁹ Granhag & Christianson, s. 127 & 294.

¹⁴⁰ Se figur 2.1.

¹⁴¹ Diesen, s. 89f.

HD har betonat att en utsaga som avges på ett trovärdigt sätt höjer tillförlitligheten av utsagan. Men vad menas med trovärdighet? HD tycks mena att kroppsspråk och ansiktsuttryck har betydelse för bedömningen men har inte definierat på vilket sätt.¹⁴² Genom enkätundersökningar, studier av juridisk dokumentation och intervjuer med aktörer vid det svenska rättsväsendet har Christianson och Ehrenkrona kartlagt vissa myter kring bedömningen av utsagor.¹⁴³ Av resultatet framkommer att kroppsspråk, utseende och manér tillmäts betydelse vid bedömningen av en persons utsaga. Att personen uppger sig vara säker, men inte för säker, på sin sak anses exempelvis vara positivt för personens trovärdighet.¹⁴⁴ Som tidigare nämnts finns det dock enligt forskning endast ett svagt samband mellan en persons säkerhet och korrekthet.¹⁴⁵ I rättsfallsstudien förekommer hjälpfaktumet ”hög grad av säkerhet” relativt ofta och resultatet tyder på att poliser bedöms vara mer säkra i sina vittnesmål än civila.¹⁴⁶ Hur det kommer sig att poliser ses som mer säkra är svårt att veta men det kan tänkas att det till viss del ingår i polisyrket att agera med pondus och därmed också att uttrycka sig med säkerhet. Poliser är troligen också mycket väl medvetna om att deras vittnesmål med stor sannolikhet kommer att tillmätas högre bevisvärde om de avger sin berättelse med säkerhet än om de uppger sig vara osäkra på vissa punkter. Detta kan förmodligen, medvetet eller omedvetet, påverka polisvittnena att tona ner osäkerhet och förstärka säkerhet. Som redan nämnts är detta ett uppenbart problem för bevisvärderingen. Om domstolen exempelvis lägger vikt vid en felaktig detalj på grund av att ett vittne avgivit den med hög grad av säkerhet kan det i slutändan leda till en felaktig dom.

En persons samhällsställning kan också påverka hur trovärdig personen bedöms vara. Detta har att göra med vad som inom psykologin kallas *representativitetsbias*, dvs. viljan hos människor att sortera intryck och sin omgivning i olika kategorier.¹⁴⁷ Enligt rättsfallsstudien anses

---

¹⁴² Schelin, s. 170.

¹⁴³ Christianson & Ehrenkrona, s. 30f.

¹⁴⁴ Christianson & Ehrenkrona, s. 124f.

¹⁴⁵ Granhag & Christianson, s. 286f; Christianson & Ehrenkrona, s. 126.

¹⁴⁶ Se figur 2.1.

¹⁴⁷ Christianson & Ehrenkrona, s. 184.

polisvittnen avge sina utsagor på ett trovärdigt sätt i högre utsträckning än civila vittnen, och deras utsagor anses också vara trovärdiga/tillförlitliga i högre utsträckning än civilas.¹⁴⁸ Hur detta kommer sig kan rättsfallsstudien inte svara på men det är inte särskilt långsökt att tänka att domstolars bedömning av polisens vittnesmål kan påverkas av någon form av representativitetsbias. Enligt den undersökning Christianson och Ehrenkrona genomfört har det bland annat betydelse för domstolsaktörers bedömning av trovärdigheten vilken social ställning ett vittne har.¹⁴⁹ Eftersom ett polisvittne tillhör gruppen poliser, vilken får sägas vara en samhällsgrupp som åtnjuter en viss trovärdighet, kan det göra att domstolen i det enskilda fallet inte beaktar individuella skillnader. Det är förmodligen lätt att tänka att eftersom det är en polis som vittnar, och eftersom poliser brukar vara pålitliga, måste det ligga någonting i det som just den här polisen säger. Problemet med den typen av resonemang är att domstolen riskerar att inte vara tillräckligt uppmärksam på de, mer eller mindre, vanligt förekommande undantagen.

Det kan tyckas märkligt att många av de kriterier HD tagit fram, och som i stor utsträckning följs av underrätterna, antingen saknar stöd eller har mycket lite stöd i psykologisk forskning. Diskrepansen mellan HD:s kriterier och vittnespsykologin är antagligen inte någon hemlighet¹⁵⁰ varför det kan tyckas rimligt att kräva av underrätterna att *inte* utan vidare använda de hjälpfakta HD tagit fram. Det går också att ifrågasätta lagligheten av att tillämpa sådana hjälpfakta. Det som är allmänt veterligt bör rimligen också vara sant. Om domstolen tillämpar hjälpfakta som svårligen kan anses allmänt veterliga och som inte tagits upp som bevis av någon av parterna finns det skäl att ifrågasätta domstolens objektivitet. Är det dessutom så att de hjälpfakta som används gynnar en viss typ av vittne finns det risk för att domstolen gör en snedvriden bevisvärdering. Rättsfallsstudiens resultat visar att de hjälpfakta som har ifrågasatts av den psykologiska forskningen förekommer oftare vad gäller polisvittnen än civila vittnen. Det är endast hjälpfaktumet ”spontant avgiven berättelse/berättelse utan överdrifter” som

---

¹⁴⁸ Se figur 2.1.

¹⁴⁹ Christianson & Ehrenkrona, s. 185f.

¹⁵⁰ Se exempelvis Schelins avhandling och Christiansons och Ehrenkronas undersökning.

förekommer fler gånger gällande civila vittnen (fyra istället för noll). Samma hjälpfaktum vinner dock också mer stöd i den psykologiska forskningen än de andra hjälpfaktumen i figur 2.1.¹⁵¹

Hjälpfakta som kan sägas ha en *faktisk* betydelse för hur väl en person uppfattar en händelse, såsom ljusförhållanden och avstånd (yttre hjälpfakta), förekommer i mycket liten utsträckning i domstolens domskäl, både vad gäller polisvittnen och civila vittnen. Varför det förhåller sig på det sättet är svårt att svara på. Domstolen bör rimligen vara intresserad av under vilka förhållanden en viss iakttagelse skett eftersom det bör ha stor betydelse för utsagans bevisvärde. Det kan dock tänkas att yttre hjälpfakta faktiskt har betydelse, bara att de inte redovisas i domskälen. Eftersom det ofta framkommer i själva redovisningen av vittnesutsagan under vilka förhållanden en viss iakttagelse gjordes kan det vara så att domstolen väljer att inte återupprepa samma information i sina domskäl. Detta är förstås inte helt korrekt eftersom skälen till domstolens dom måste redovisas. Skulle det vara så att domstolarna inte fäster särskilt stor vikt vid yttre hjälpfakta riskerar det inte bara att göra att bevisvärderingen blir bristfällig, det är också att missa ett tillfälle att tillämpa hjälpfakta som svårligen kan påverkas av vilken samhällsställning vittnet har. Enligt min mening bör domstolarna därför fästa större vikt vid sådana hjälpfakta än vad som synes vara fallet idag.

Sammanfattningsvis är det både möjligt och troligt att poliser faktiskt är mer detaljerade, sammanhängande och tydliga i sina vittnesmål. Men att från det faktumet dra slutsatsen att polisvittnesmålet därmed bör tillmätas högre bevisvärde är enligt min mening något av ett felslut. Om de hjälpfakta domstolen använder inte är särskilt bra mått på en sanningsenlig utsaga, dvs. om premisserna är felaktiga eller osäkra, går det inte att dra någon slutsats om utsagans bevisvärde. Med rättsfallsstudiens resultat i beaktande ser det därför ut som att polisens vittnesmål riskerar att övervärderas.

---

¹⁵¹ Loftus, 1974-1975, s. 188-193; Granhag & Christianson, s. 99f; Christianson & Ehrenkrona, s. 98f.

5.4 En utrednings robusthet eller ett vittnes trovärdighet

Vad betyder det att det *saknas* eller *inte har framkommit* något skäl att ifrågasätta den av vittnet lämnade uppgiften? Eftersom domstolarna sällan utvecklar sitt resonemang på den punkten, vilket i sig kan kritiseras, går det inte annat än att spekulera. Det kan betyda att utredningen är robust, dvs. att alla omständigheter är tillräckligt utredda, och att det inte framkommit några negativa hjälpfakta som ger skäl att ifrågasätta vittnets uppgifter. Om så är fallet bör det generellt sett framkomma fler negativa hjälpfakta avseende civila vittnen än polisvittnen, vilket också rättsfallsstudiens resultat tyder på. Som jag redan diskuterat går det dock att ifrågasätta kvaliteten på dessa hjälpfakta. Det är också rimligt att fråga sig hur ofta utredningen verkligen är så robust att inte framkommer *något* skäl att ifrågasätta uppgiften. Att domstolen uttrycker sig på det sättet ger intrycket av ett helt perfekt vittnesmål, vilket antagligen är ovanligt. Förutom att det ofta bör vara möjligt att ifrågasätta människors minnesbild när de, inte sällan ganska lång tid efteråt, ska vittna om en händelse, bör det oftare än vad rättsfallsstudiens resultat visar finnas skäl att ifrågasätta förutsättningarna för iakttagelsen. Eller sker de flesta vittnesiakttagelser i dagsljus, på nära håll, och med full uppmärksamhet mot händelsen? Något annat som talar emot att utredningar kring vittnesmål är robusta är att det är åklagaren som har utredningsansvar. Åklagaren ska givetvis vara objektiv, men det kan ändå tänkas att motivationen att undersöka potentiella negativa hjälpfakta kring ett åklagarkallat vittne inte alltid är så hög. Detta gäller troligtvis poliser i än högre utsträckning eftersom det förmodligen inte är så populärt, och kanske också ofta fruktlöst, att ifrågasätta polisens utsaga. Det kan också vara så att en åklagare, som vet att domstolen tenderar att lita på ett polisvittne, väljer att inte gräva särskilt djupt i saken eftersom risken är att det försvagar bevisvärdet av vittnesutsagan.

Om utredningen inte är robust, och bristen på skäl att ifrågasätta sålunda är en konsekvens av utredningens brister, är det märkligt att

domstolen använder resonemanget som ett positivt hjälpfaktum. Det går dock att tolka domstolens resonemang som ett mått på vittnets trovärdighet, dvs. att det intryck domstolen fått av vittnet under huvudförhandlingen inte har gett domstolen skäl att ifrågasätta vittnets uppgifter. En sådan tolkning skulle mot bakgrund av rättsfallsstudiens resultat innebära att polisvittnen generellt anses vara trovärdigare än civila vittnen. Ett sådant resultat stämmer överens med Schelins och Diesens farhågor om riskerna för att domstolen tilldelar poliser någon form av trovärdighetsbonus.¹⁵² Varför domstolen skulle göra det kan bero på att poliser tycks uppfylla de förväntningar domstolen har på ett vittne att avge sitt vittnesmål inom vissa uppställda ramar. Precis som rättsfallsstudiens resultat visar verkar poliser vara duktiga på att avge sina utsagor på det sätt som HD uttryckt att en sanningsenlig utsaga bör avges på.¹⁵³ Som Schelin påpekat¹⁵⁴ kan även domarens intuition få betydelse för vilken grad av tillförlitlighet en utsaga tilldelas. Som jag diskuterat tidigare kan representativitetsbias göra att människor sorterar in människor i olika grupper och bedömer individen på basis av grupptillhörighet. Här är det inte orimligt att tänka sig att en domare, liksom de flesta människor, intuitivt litar på vad en polis säger eftersom poliser generellt antas vara pålitliga.

Av rättsfallsstudiens resultat framgår att domstolen oftare anser att det saknas skäl att tro att vittnet medvetet skulle lämna felaktiga uppgifter när det är poliser som vittnar än när civila gör det. Liksom ovan handlar frågan delvis om utredningens robusthet men det är också relevant att diskutera huruvida domstolen ex officio undersöker om det finns alternativa hypoteser till vittnets utsaga. Diesen har exempelvis pekat på det faktum att det ofta är polisen som initierat det rättsliga förfarandet vilket kan göra vittnesmålet till något av en prestigefråga.¹⁵⁵ Därför, menar Smith, är det till synes starka argumentet ”att det inte ligger i polisens intresse att rapportera inkorrekta uppgifter” inte särskilt övertygande. Hon anser att ett sådant argument bortser ifrån att poliser lyder under samma psykologiska mekanismer som

---

¹⁵² Schelin, s. 224, Diesen, s. 90.

¹⁵³ Se figur 2.1.

¹⁵⁴ Se Schelin, s. 171 och kapitel 3.4.

¹⁵⁵ Diesen, s. 90.

alla andra. Smith menar, liksom Diesen, att det inte är sällan poliser faktiskt har ett eget intresse i saken eftersom de ofta rapporterar om en händelse där de själva har varit inblandade. Deras vittnesmål kan därför delvis handla om att rättfärdiga sitt eget handlande.¹⁵⁶ Att inte beakta det som skäl för att polisen medvetet skulle kunna lämna en felaktig uppgift är en brist i domstolens bevisvärdering. Det ska förstås beaktas att det ingår i polisuppdraget att vara objektiv och sätta rättssäkerheten främst, men det fråntar inte omständigheten att enskilda poliser kan ha svårt att erkänna egna misstag eller bristande minne. Som Diesen påpekat är det därför viktigt att vid bevisvärderingen av vittnesutsagor inte särbehandla polisvittnet och ge denne någon typ av trovärdighetsbonus.¹⁵⁷

---

¹⁵⁶ Smith, s. 583.

¹⁵⁷ Diesen, s. 90.

6 Slutkommentar

I Sverige är bevisvärderingen fri vilket gör att utrymmet för att hävda att domstolarna gör fel *i juridisk bemärkelse* när de värderar ett bevis på ett visst sätt är mycket litet. Fri betyder dock inte godtycklig: domstolen är bunden att beakta allt som förekommit i målet och bevisvärderingen ska i alla lägen vara objektiv. Är den det?

Av rättsfallsstudiens resultat framgår att det är en genomgående skillnad på hur polisvittnen och civila vittnen bedöms av domstolarna. Som diskuterats i föregående kapitel finns det därmed en del punkter i domstolarnas bevisvärdering som går att ifrågasätta. Dels går det att överhuvudtaget ifrågasätta adekvansen av några av de hjälpfakta som används för att värdera vittnesutsagor. Dels går det att ifrågasätta om inte de hjälpfakta som används gynnar polisvittnen framför civila vittnen. Det tycks också föreligga en risk för att domstolarna tilldelar poliser någon form av trovärdighetsbonus som innebär att domstolarna inte i samma utsträckning ifrågasätter en vittnesutsaga som lämnas av en polis som en som har lämnats av en civil person. Resultaten är dock inte helt lätta att tolka, vilket delvis beror på att domstolen använder uttryck som är oklara till sin innebörd. Det kan i sig kritiseras eftersom domstolarna är skyldiga att ange skälen för sina beslut vilket rimligen innebär att skälen också ska kunna förstås. Med det sagt måste ändå en reservation göras för att min tolkning av domstolens resonemang inte är felfri.

Konsekvenserna av hur domstolarna värderar vittnesmål från poliser och civila är att polisens vittnesmål riskerar att övervärderas. Risken med det är i sin tur uppenbar: att domstolen kommer fram till en, baserat på den presenterade bevisningen, felaktig dom. För att återgå till Mohamed och hans vänner är det inte särskilt långsökt att tänka sig att domstolen valde att tro på polismannens berättelse, inte bara för att den var klar och detaljerad, utan också för att den kom från en polis. En polis som dock, till skillnad från vad tingsrätten ansåg, mycket väl kunde ha skäl att förvrída sanningen.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

- SOU 1926:32
- SOU 1938:44
- Prop. 1986/87:89

Rapporter

- JK, *Felaktigt dömda - rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt*. Stockholm 2006.
- Statistiska centralbyrån, *Tema: Utbildning; Könnsstruktur per utbildning och yrke 1990-2030*, Stockholm 2010.

Litteratur

- Björkman J, Diesen C, Forssman F och Jonsson P, *Bevis*. Norstedts Juridik. Stockholm 1997. (cit. Diesen m.fl.)
- Christianson Sven Å, Ehrenkrona Marika, *Psykologi och bevisvärdering – myter om trovärdighet och tillförlitlighet*. Norstedts juridik, 2011.
- Ekelöf Per Olof & Boman Robert, *Rättegång – fjärde häftet* (sjätte upplagan). Norstedts Juridik. Göteborg, 1995
- Granhag Per Anders & Christianson Sven Å, *Handbok i rättspsykologi*. Upplaga 1:3. Liber. Kina 2012.
- Gudjonsson Gisli H., *The Psychology of Interrogations and Confessions – A Handbook*. Wiley. West Sussex 2003.
- Kapardis Andreas, *Psychology and Law*. Cambridge University Press. Hong Kong 1997. (Cit. Kapardis, 1997)
- Karlsson Ingemar, *Memories of Traumatic Events Among Swedish Police Officers*. Department of Psychology, Stockholm University. Stockholm 2005.
- Korling F & Zamboni M (red.), *Juridisk metodlära* (upplaga 1:3). Studentlitteratur. Lund 2013.
- Lainpelto Karin, *Stödbevisning i brottmål*. Jure förlag AB. Stockholm 2012.
- Loftus Elizabeth F, *Eyewitness Testimony*. Harvard University Press. Cambridge 1979. (Cit. Loftus, 1979)

- Lundqvist Ulf, *Bevisförbud – en undersökning av möjligheterna att avvisa oegentligt åtkommen bevisning i brottmålsrättegång*. Iustus förlag. Uppsala 1998.
- Memon Amina, Vrij Aldert & Bull Ray, *Psychology and Law – Truthfulness, Accuracy and Credibility* (second edition). Wiley. West Sussex 2003.
- Nordh Robert, *Praktisk process VII – Bevisrätt B Bevisbörda och beviskrav*. Iustus förlag. Västerås 2011. (Cit. Nordh, 2011)
- Nordh Robert, *Praktisk process VIII – Bevisrätt C Bevisvärdering*. Iustus förlag. Västerås 2013. (Cit. Nordh, 2013)
- Schelin Lena, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*. Norstedts Juridik. Vällingby, 2007.
- Smith Eva, *Vidnebeviset – En vurdering af afhøringsmetoder og vidneforklaringer*. Gads Forlag. Köpenhamn 1986.
- Stening Anders, *Bevisvärde*. Liber Tryck AB. Stockholm 1975.

Artiklar

- Ainsworth Peter B., *Incident Perception by British Police Officers*, Law and Human Behavior, Vol. 5, Nos. 2/3, 1981. (Cit. Ainsworth, 1981)
- Christianson Sven Åke, Karlsson Ingemar, Persson Leif G.W., *Police personell as eyewitnesses to a violent crime*, Legal and Criminal Psychology vol. 3 1998, 59-72. (Cit. Christianson m.fl., 1998)
- Dahlman Christian, Wahlberg Lena & Sarwar Farhan, *Robust Trust in Expert Testimony*, Humana.Mente Journal of Philosophical Studies, Vol. 26, 17-37, 2015.
- Dorfman David N, *Proving the Lie: Litigating Police Credibility*, American Journal of Criminal Law vol. 26 1998-1999, 455-503. (Cit. Dorfman, 1998-1999)
- Diesen Christian, *Utom rimligt tvivel – om beviskrav och bevisvärdering i brottmål*, JT nr 2 1996/97, s. 525-535. (Cit. Diesen, JT 1996/97)
- Fisher Stanley Z, *”Just the Facts, Ma’am”: Lying and the Omission of Exculpatory Evidence in Police Reports*, New Eng. L. Rev. Vol. 28:1 1993-1994. (Cit. Fisher 1993-1994)
- Gregow Torkel, *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn*, SvJT 1996 s. 509.
- Hall Mark A. & Wright Ronald F., *Systematic Content Analysis of Judicial Opinions*, 96 California Law Review 63, 2008.

- Hope Lorraine m.fl., *Memory and the Operational Witness: Police Officer Recall of Firearms Encounters as a Function of Active Response Role*, Law and Human Behavior vol. 40 no. 1 2016, 23-35. (Cit. Hope m.fl., 2016)
- Lindholm Torun, Christianson Sven Åke, Karlsson Ingemar, *Police officers and civilians as witnesses: intergroup biases and memory performance*, Applied Cognitive Psychology vol. 11 1997, 431-444. (Cit. Lindholm m.fl., 1997)
- Loftus Elizabeth F, *Reconstructing memory: the incredible eyewitness*, Jurimetrics Journal 15 1974-1975, 188. (Cit. Loftus 1974-1975)
- Olsen Lena, *Rättsvetenskapliga perspektiv*, SvJT 2004 s. 105-145.
- Sandgren Claes, *Om empiri och rättsvetenskap II*, JT nr 4 1995/96.

Elektroniska källor

- Ledare, *En präktig rättsskandal*, DN 1 augusti 2013 <http://www.dn.se/ledare/huvudledare/en-praktig-rattsskandal/>
- Ledare, *En gigantisk rättsskandal*, Aftonbladet 3 augusti 2012 <http://www.aftonbladet.se/ledare/ledarkronika/evafranchell/article15204402.ab>
- Ledare, *Quickhistorien är en rättsskandal*, Expressen 1 augusti 2013 <http://www.expressen.se/ledare/quickhistorien-ar-en-rattsskandal/>
- Dahlman Christian, *Bergwallkommissionen förbiser de stora bristerna i domstolarnas bevisvärdering*, DN Debatt 8 juni 2015 <http://www.dn.se/debatt/bergwallkommissionen-forbiser-de-stora-bristerna-i-domstolarnas-bevisvardering/>

Kompendium

- Dahlman Christian, JUE12 Bevisvärdering, *Bevisvärdering i brottmål*, Juridiska fakulteten vid Lunds universitet, höstterminen 2015.

Rättsfallsförteckning

Europadomstolen

- Teixeira de Castro v. Portugal (44/1997/828/1034), 9 juni 1998

Högsta domstolen

- NJA 1980 s. 725
- NJA 1982 s. 164
- NJA 1986 s. 821
- NJA 1988 s. 40
- NJA 1991 s. 83
- NJA 1992 s. 446
- NJA 1993 s. 68
- NJA 1993 s. 616
- NJA 2005 s. 712
- NJA 2009 s. 447 I

Hovrätterna

Hovrätten för Nedre Norrland

- B 1464-14

Hovrätten över Skåne och Blekinge

- B 1780-14
- B 1152-15

Hovrätten för Västra Sverige

- B 3764-13
- B 1035-14
- B 5287-14
- B 5159-14
- B 5096-14
- B 3690-15
- B 3826-15
- B 2124-15
- B 1083-15

Göta Hovrätt

- B 3402-13
- B 2933-13

- B 1514-14
- B 2042-14
- B 3200-14
- B 1766-14

Svea Hovrätt

- B 11595-13
- B 6647-14
- B 11112-15
- B 85-16
- B 11710-14 (fallet Mohamed)

Antal: 22

Tingsrätterna

Alingsås tingsrätt

- B 1106-15

Attunda tingsrätt

- B 1563-14
- B 219-15
- B 8849-15

Blekinge tingsrätt

- B 2005-14

Borås tingsrätt

- B 1546-15

Eksjö tingsrätt

- B 469-15
- B 1381-15

Eskilstuna tingsrätt

- B 2405-15

Falu tingsrätt

- B 2426-15
- B 1084-15
- B 2124-15

Gällivare tingsrätt

- B 702-15

Gävle tingsrätt

- B 3231-15

Göteborgs tingsrätt

- B 11849-14
- B 5986-14
- B 11732-14
- B 5192-15
- B 10832-15
- B 11698-15
- B 4643-15
- B 14386-15

Halmstad tingsrätt

- B 2879-14

Helsingborgs tingsrätt

- B 3375-14
- B 6207-15
- B 3119-15

Jönköpings tingsrätt

- B 555-15

Kalmar tingsrätt

- B 3476-14
- B 3010-15
- B 1985-15

Linköpings tingsrätt

- B 4028-15

Lunds tingsrätt

- B 3743-14
- B 4141-14
- B 2379-15

Malmö tingsrätt

- B 1099-14
- B 9207-15

Mora tingsrätt

- B 1454-13
- B 870-15
- B 1294-15
- B 1245-15

Nacka tingsrätt

- B 915-14
- B 6139-15

Nyköpings tingsrätt

- B 1273-15
- B 868-14 (fallet Mohamed)

Skaraborgs tingsrätt

- B 1542-15
- B 2281-15
- B 3503-15

Skellefteå tingsrätt

- B 977-15
- B 443-15

Södertälje tingsrätt

- B 2414-13

Södertörns tingsrätt

- B 12452-13
- B 5568-14
- B 14447-14
- B 7007-14
- B 8009-15
- B 6766-15
- B 7108-15
- B 10321-15
- B 12133-15
- B 12710-15
- B 13631-15
- B 14161-15
- B 14909-15

- B 12848-15
- B 3310-15
- B 6137-15
- B 9661-15
- B 9839-15
- B 15342-15
- B 9180-15
- B 12256-15
- B 13522-15
- B 15548-15
- B 9794-15

Solna tingsrätt

- B 8431-13
- B 3378-15
- B 7630-15
- B 8376-15
- B 8278-15
- B 4360-15
- B 7922-15
- B 7958-15

Stockholms tingsrätt

- B 2615-14
- B 15803-14
- B 3262-15
- B 4915-15
- B 10177-15
- B 9478-15
- B 10465-15
- B 11028-15
- B 2641-15

Sundsvalls tingsrätt

- B 1873-15
- B 2296-15
- B 1641-15

Umeå tingsrätt

- B 420-14
- B 1588-15

Uppsala tingsrätt

- B 4838-15
- B 4909-15
- B 5698-15

Vänersborgs tingsrätt

- B 3519-14

Värmlands tingsrätt

- B 3290-14
- B 2755-14
- B 2457-15

Västmanlands tingsrätt

- B 4780-14
- B 2597-15

Växjö tingsrätt

- B 1468-14
- B 5060-14
- B 2143-15

Ystads tingsrätt

- B 3025-15

Örebro tingsrätt

- B 2931-15